

L. D. Speer & Son

Champaign

Whispering D. by D. Speer

9/47 925/4

b-58

1934

• արարակութիւն « ՀՈՐԻԶՈՆ » Գրատան թիւ 15

— ՊԱՏՄԱԳՐԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ ԹԻԻ 4 —

• ԻՄՆ ՃԵՐԱՀԵԱՆ

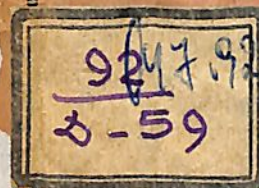
ԺԹ. ԴԱՐՈՒ ՀԱՅ ՄԵԾԱՏՈՒՆԸ

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄԻՐԱՅ

ՊԵՋՃԵԱՆ

Կենսագրական համառօտ վերլուծում մը
Անոր մահուան Հարիւրամեակին առթիւ
(1854 — 1954)

արարակութիւն ԶԱՐԻՆ

Մ Ա Ր Ս Է Յ Լ

1954

— ՊԱՏՄԱԳՐԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ ԹԻԻ 4 —

ԼԵՒՈՆ ՃԵՐԱՀԵՄՆ

9(47925)9

ԺԹ. ԴԱՐՈՒ ՀԱՅ ՄԵԾԱՏՈՒՆԸ

6-59

ս

3374

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄԻՐԱՅ

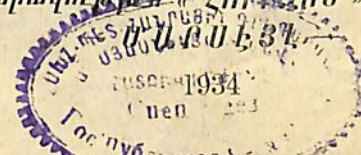
ՊԵՋՃԵԱՆ

Կենսագրական գիծեր

— Անոր մահուան հարիւրամեակին առթիւ —

(1854 — 1954)

Հրատարակուել է « Զորի Զոր » Գրատան

2225

10715-57 9

20.06.2013

17323

10715-57

5

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Հայ ժողովուրդի ժ. Գարու պատմութեան ամենամեծ դէմքերէն պին եղած է ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄԻՐԱՅ ՊԵՃՃԵԱՆ, որ իր կատարած ազգանպաստ մեծագործութիւններով, Օսմանեան Պետութեան մատուցած իր Թանկագին եւ հաւատարիմ ծառայութիւններով ո՛չ միայն երջանկայիշատակ եւ Արդարադատ ՍՈՒԼԹԱՆ ՄԱՀՄՈՒՏ Բ. ի սիրելին՝ մտերիմն ու խորհրդականը դարձաւ, այլ եւ, բոլոր ժողովուրդին սիրելի եւ յարգելի եղաւ: Հայ ժողովուրդը իրաւամբ կոչեց զայն ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԵԾ ԵՒ ԱՆՁՈՒԳԱԿԱՆ ԲԱՐԵՐԱՐ:

Այսպիսի մեծ բարերարի մը կեանքն ու գործը պատկերացնող գրքոյկներ Թէեւ ժամանակին հրատարակուած են, սակայն անոնց նշոյլն իսկ չէ մնացած այսօր:

Եւ քանզի. բիւրիցս խաչուած ու նահատակ Հայկազն ցեղիս վերապրող զաւակները իրենց նախնեաց ազգօգուտ եւ ազգաշէն գործերով անմահացած մեծ դէմքերուն վրայ խօսող նմանօրինակ գրքոյկներէ զրկեալ կը մնան, մենք ու զեցինք փոքրիկ ծառայութիւն մը մատուցանել մեր ազգակի լին. ուով. Ազգիս մեծանուն բարերար ցարութիւն այ ՊԵՃՃԻ մասին հին ու նոր գրուածներէն օգտուելով նրակեցինք այս փոքրիկ հատորը:

Լրայոյս ենք, որ Ազգիս անգուգական եւ անմահ բարերար ՊԵՃՃԵԱՆ ցարութիւն Ամիրայի Մահուան Հարիւրամեակին առթիւ լոյս ընծայուած սոյն կենսագրական գրքոյկը լաւագոյն ընդունելութիւն մը պիտի գտնէ մեր ժողովուրդէն:

Մարտի, 1934 Յունուար 13-26

ԼԵՒՈՆ ՃԷՐԱՀԵԱՆ

2-2

ԺԹ. ԴԱՐՈՒ ՀԱՅ ՄԵԾԱՏՈՒՆԸ
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄԻՐԱՅ ՊԷԶՃԵԱՆ

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

Պէզճեանի ծնունդն ու պատանեկութիւնը. — « Գազազ
Արթին» առևտրական. Տիւզեան Յովհաննէս Չեչպի:

ՏԱՄՆԸԻՆՆԵՐՈՐԴ ԴԱՐՈՒ ամենամեծ ԱԶԳԱՅԻՆ
ԴԷՄՔՆ ու ԲԱՐԵՐԱՐԸ ինչպէս և Օսմանեան Պետու-
թեան մեծագոյն օգտակարութիւնը ցոյց տուող ՀԱՅՐ
եղող ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄԻՐԱՅ ՊԷԶՃԵԱՆ ծնած էր Կ, Պոլսոյ
մէջ, ԵՆՆԻ-ԳԱԲՈՒ Թաղը, 1771 տարւոյ Ապրիլ 10 ին,
ըստ Հին Տօմարի, և անդրանիկ որդին էր Կարսեցի Պէզ-
ճի ՊՕՂՈՍ ԱՂԱՅԻ. որ յետոյ ունեցաւ նաև երկու աղ-
ջիկներ ՄԱՐԻԱՄ և ՀԱՄԱՍՓԻԻՍԻ անունով:

Յարութիւն Պէզճեան հաղիւ չորս տարի կրցաւ յա-
ճախել Գում-Գարուի մէջ նոր բացուող Մայր Դպրոցը,
և քիչ մը կարդալ-գրել սորված՝ հայրը զայն մետաքսա-
վաճառի մը քով աշկերտ տուաւ, որպէսզի առևտուրի և
շուկայիկ կեանքի մէջ զարգանայ: Այդ ատեն Յարու-
թիւն տասներկու տարեկան էր:

Յարութիւն, առևտրական ասպարէզին մէջ շուտով
ցոյց տուաւ մեծ ընդունակութիւն: Կարճ ժամանակի մը
ընթացքին արդէն շահեցաւ ուղղամիտ, խոստմնապահ,
գործունեայ, խոհական և կենցաղագէտ անձի մը անունը:
Տասներկու տարի յետոյ, Պէզճեան հաստատեց մետաք-
սի սեփական վաճառատուն մը, և օրէ օր զարգացնելով
իր գործը, յարգելի և սիրելի դարձաւ առևտրական և
բապարակի վրայ, և ամէն ազգէ իր յաճախորդներուն:
Այլևս ամենուն ծանօթ էր Պէզճեան Պօղոս ազայի որ-
դին- ԳԱԶԱԶ ԱՐԹԻՆԸ:

Գաղազ Արթին Աստուածավախ, բարեպաշտ, ջերմեռանդ հաւատացեալ և բարի քրիստոնեայ մը ըլլալով, ամէն առաւօտ գործի ելնելէ առաջ եկեղեցի ելնելու ծոռնի աղօթել պարտականութիւն կը համարէր, և շնորհակալ կ'ըլլար Աստուծոյ՝ որ իրեն կը պարգեւէր խելք, իմաստութիւն, առողջութիւն: Այսպէս էին նաեւ մեր հայրերն ու մայրերն ալ այդ երանելի շրջաններուն:

Յարութիւն եօթը տարի Ս. Կարապետի յատուկ եղող պահքերը ընելէ յետոյ, Կեսարիոյ սքանչելագործ Սուրբ Կարապետի վանքը ուխտի գնաց:

Այսպէս, օրէ օր, աւարուէ տարի յառաջդիմութեամբ փայլեցաւ Գաղազ Արթին, ի պարծանս իւր ծնողաց:

Պէզճեան Պօղոս աղա իր դաւկին յաջողութիւններն և բարի համբաւը երկար ժամանակ տեսնել ու վայելելէ յետոյ, գոհունակ սրտով իր մահկանացու կեանքը կրնալ քեց: Այնուհետեւ Յարութիւն եղաւ իր մօր և երկու սիրելի քոյրերուն հոգածու խնամակալը:

Նոյն ժամանակուայ նշանաւոր Հայերէն ՏԻԻՋԵԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՉԵԼԷՊԻ Եւրոպայէն ներածուած բեհեզի և մետաքսի մաքսը Օսմ. Տէրութենէն վարձած ըլլալով, Գաղազ Արթինը այդ գործին վրայ հսկիչ և գործակալ կարգեց: Պէզճեան հաւատարմաբար ծառայեց իր տիրոջ, և մեծ շահեր ապահովեց անոր, որով, իր համբաւն ու ազդեցութիւնը հետզհետէ զօրացաւ նաեւ կառավարական շրջանակներու մէջ, և վստահելի դարձաւ ամենուն:

Պէզճեան իր Մարիամ քոյրը հարսնացուց Յովհաննէս Նուրեան աղայի հետ, իսկ Համասփիւրը՝ Մերկէրեան Գէորգ աղայի հետ, և զանոնք գործակալ կարգեց իր նոր հաստատած բեհեզի և մետաքսի վաճառատան:

Նոյն միջոցներուն, Օսմանեան Տէրութիւնը ներքին ծանր խռովութեանց մատնուած էր: Այս խռովութեանց պատճառն ա՛յն էր որ Սուլթան Սէլիմ Գ. ձեռնարկած էր

ներքին և զինուորական բարեկարգութեան: Սուլթանի նպատակն էր բանակը կազմակերպել Եւրոպական նորագոյն ձեւով, և վերջ տալ Ենիշէրիներու առանձնաշնորհեալ զինուորականութեան, որ այլեւս երկրին և Տէրութեան համար կործանաբար փորձանք մը դարձած էր:

Հին թուրքերը, իւլէմաները (իսլամ կրօնական բարձր անձեր) արդէն Հակառակ ըլլալով երկրին մէջ աճող օտար, մանաւանդ այդ ատեն բաւական զօրաւոր եղող, Ֆրանսական ազդեցութեան և «Իսլամական Շէրիաթ»-ին դէմ եղող բարեկարգութեանց, առիթէն օգտուելով, Ենիշէրիները Սուլթանին դէմ զրգոյցին:

1807 տարուայ Մայիս 28 ի Ուրբաթ օր Ենիշէրիները ապստամբեցան, և իրենց պետերէն Գապագճը Օղլու ի գլխաւորութեամբ Կայսեր պալատը պաշարեցին: Անոնք Սուլթանէն պահանջեցին որ բոլոր նախարարները իրեն յանձնէ: Սէլիմ իր անձը փրկելու յոյսով ընդունեց ապահանջը, և 17 աւագանիներ յանձնեց Գապագճը-Օղլուի: Ենիշէրիք անմիջապէս գլխաւորեցին այս օտարութեան անհաւատարիմ փաշաները: Յաջորդ օր, Ենիշէրիք կրկին խռովեցին պալատ, Սուլթան Սէլիմը գահէն վառաճնելով բանտարկեցին, և անոր տեղ Սուլթան հոշակեցին Սէլիմի հօրեղբորորդի ՄՈՒՍԹԱՅԱ Դ. բ:

Անշուշտ, երբ երկրին մէջ խռովութիւններ ծագած են և իշխանութիւնը կը գտնուի Ենիշէրիներու ձեռքորոնք առանց պատիժ կրելու վախի, ստանձարձակօրէն ամէն չարիք կը գործէին կարելի է երեւակայել թէ ինչ ծանր տագնապի մատնուած կրնան եղած ըլլալ հպատակ ոչ-մահմետական տարրերը:

Ենիշէրիք Սուլթան Մուսթաֆայի գահը զօրացնելու և բոլոր ժողովուրդին վրայ սաշտափ ձգելու համար, կ'որոշեն հպատակ Հայ, Յոյն, Հրեայ ժողովուրդներէն մէյմէկ նշանաւոր մարդ հրապարակաւ կտոր կտոր ընել:

Այսպէս, Հայոցմէ կ'ընտրեն Նիզամ Ուստասը կոչուող հացագործ Յարութիւն Ամիրան, Հոռոմէական Հայոցմէ՝ Տիւզեան Յովհաննէս Չելչպին, Յոյներէն՝ դիւնեպան Թոտորաքին, իսկ Հրեաներէն՝ Շապի Մուսինը:

Եկնիչերինքը իրենց դատաւորէն այս մահապատիժները հաստատող հրամանագիրը առնելով կ'երթան Էթ-Մէյտան, որպէսզի մահապարտներն ալ հոն բերելով բոլոր ժողովուրդին առջեւ մահապատիժը գործադրեն:

Այս քստմնելի լուրը կայծակի արագութեամբ մայրաքաղաքին մէջ տարածուեցաւ, և ժողովուրդը խորապէս յուզուեցաւ: Սարսափի մատնուեցան մանաւանդ խեղճ ու անմեղ մահապարտները և անոնց պարագաները, որոնք աղի արցունքներ թափելով վայրկեանէ վայրկեան կը սպասէին վճոխ գործադրումին:

Երբ Յարութիւն Պէզճեան այս լուրը իմացաւ, դող ելաւ, բայց ամփոփեց իր ուժերը, և առանց ժամանակ կորանցնելու գնաց իր քերայր Յովհաննէս աղա Նուրեանի մօտ, որ խիստ ծանօթ և բարեկամ էր Եկնիչերինքու պետերէն ԳԱԶԱՆՃԸ ՀԱՃԻ ՄՈՒՍԹԱՖԱՅԻ: Յ. Պէզճեան Նուրեանի պարզեց խնդիրը՝ որուն դեռ անգիտակ էր ան, և երկուքը ճար մը գտնելու մասին կարճ խորհրդակցութիւն մը ունենալէ վերջ, գացին ուղղակի Էթ-Մէյտան, և գտնելով Գազանճը Հաճի Մուսթաֆան, առանձնացան զօրանոցին սենեակներէն մին, ուր Պէզճեան արտասուելից աչօք խօսեցաւ անոր այս չորս մահապարտներուն անմեղութեան վրայ, և բազմահայց թախանձանօք խնդրեց անկէ ներել անոնց, և չթափել անոնց անպարտ արիւնը:

Գազանճը Հաճի Մուսթաֆա խիստ դաժան, անողորմ և եղեռնագործ մարդ էր: Պէզճեան մեծ նուէր և առատ ոսկի խոստացաւ անոր, այդ չորս անմեղներուն դէմ արձակուած մահապատիժը բեկանել տալու համար:

Այս աղբիւսանքին և առատ ոսկիներու խոստումին Հաճի Մուսթաֆա չկարողացաւ դիմանալ, հաւանեցաւ. և սենեակէն դուրս ելլելով գնաց մօտակայ Թէրթիպ Ճամիան, ուր իր ընկերները գտնելով համոզեց զա, նոնք, որ ներուի մահապարտներուն: Պետերը համաձայնելով պատուեցին վճռադիրը, և բոլոր ժողովրդեան մէջ մունետիկ կանչել տալով յայտարարեցին թէ՛

— Այն չորս անձերը՝ զորոնք սպաննել ու պատրաստուած էինք, լա՛ւ ստուգեցինք որ մահուան արժանի բան մը չեն ըրած. որով ի շնորհս Եկնիչերի օճագին, Թոյլ կ'ուտամք որ անոնք ապրին:

Ի՛նչ ազնիւ և վսեմ զգացում էր՝ զոր ցոյց տուաւ Յարութիւն Պէզճեան, չարչարալից մահուանէ փրկելով ս'չ միայն իր երկու անմեղ և հարուստ ազգակիցները, այլ և, Յոյն և Հրեայ երկու հայրենակիցներն ալ:

Պէզճեան և Նուրեան իրենց խորին շնորհակալութիւնը յայտնելով Գազանճը Հաճի Մուսթաֆայի, մեկնեցան զօրանոցէն: Պէզճեան ուղղակի շտապեց իր տիրոջ՝ Տիւզեան Յովհաննէս Չելչպիի տունը, և սրտի անհուն ուրախութեամբ անոր հաղորդեց փրկութեան աւետիսը:

Յովհաննէս Չելչպի, որ սաստիկ ահ ու դողի մատնուած լալահառաջ կ'աղօթէր Աստուծոյ, և ըոպէ առ ըոպէ անօրէն դահճաց դալստեանը կը սպասէր, Պէզճեանի բերած այս բերկրառիթ լուրը, և անոր կատարած ջանքերուն մանրամասն պատմութիւնը լսելով մեծապէս ուրախացաւ և փառք տուաւ Աստուծոյ՝ որ զիրենք փրկեց այս յանկարծահաս մահէն: Իսկ Պէզճեանի ևս իր շնորհակալութիւնն ու երախտապարտութիւնը յայտնելով, գովեց անոր տիրասէր, հաւատարիմ և անձնուէր ծառայութիւնները, վարձատրեց զայն, և իր մօտ կանչելով իր վեց զաւակները. Գրիգոր, Սարգիս, Կարապետ, Միքայէլ, Յակոբ, Պօղոսը, Պէզճեանի ներկայութեան անոնց ըսաւ,

Յարութիւնի կատարած մեծագոյն մարդասէր բարերարութեան մանրամասնութիւնները, և աւելցուց,

— Արդ, ինչպէս որ դուք իմ զաւակներս էք, ա՛յնպէս ալ այս Պէգճեանը իմ զաւակս է եւ ձեր ալ եղբայրը: Ուստի, յատկապէս կը պատուիրեմ ձեզ, որ իմ մահէս վերջ դարձեալ եղբօր տեղ պիտի դնէք ասի, եւ անոր խրատներուն ուշ դնելով հրահանգներուն պիտի հետեւիք, վասնզի, խոյսկան, ուշիմ, հեռատես եւ բարեսիրտ մարդ մըն է, եւ ամէն բանի մէջ յաջողակ:

Զեւթիին որդիները խիստ լաւ տպաւորուեցան իրենց հօր խօսքերէն և հնազանդելով անոր պատուէրին՝ այնուհետեւ սկսան ԵՂԲԱՅՐ կոչել Պէգճեանը, և իրենց բոլոր դորձերուն մէջ ստէպ անոր խորհուրդին ղիմեցին: Սակայն, այս պատուիրանապահութիւնը Յովհ. Զեւթիի մահէն վերջ երկար չտեւեց: Ուրիշներու չար նախանձրօր մը պղտորեց Տիւղեան հարազատաց միտքը, և պատճառ դրձաւ ամենատխուր աղէտներու և Տիւղեանց կործանման, ինչպէս յետոյ պիտի տեսնենք:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ.

— | —

Պէգճեանի ուղղամիտ գործունէութենէն զրուագ մը.—

Առաջին բարեգործութիւնը, Գարթալ գիւղի Պէգճեան վարժարանին, եկեղեցւոյ և աղբիւրին

չինութիւնը.— Երուսաղէմի Հայոց վանքին իրաւանց պաշտպանութիւնը,

Պէգճեան արքունի փողերա-

նոցի պաշտօնակալ կ'ըլլայ:

Պէգճեանի բարեսիրտ և ազնիւ վերաբերումն ու հաւատ սրիմ ծառայութիւնները, Տիւղեան Զեւթիին և Պէգ-

ճեանի միջեւ անքակտելի կապ մը ստեղծեց, որ օրէ օր աւելի զօրացաւ Հնորհիւ Պէգճեանի նորանոր հաւատարիմ և տիրասէր բազմութիւ ծառայութեանց, որոնցմէ մին է հետեւեալ գէպքը:

Եէնիշէրիներու կողմէ սպաննուած 17 (բստ Ս. Պերճ Փափաղեանի 12) նախարարներու բոլոր ինչքը հրապարակաւ ի վաճառ հանուելու արքունի հրաման ելաւ, որպէսզի անոնց պարտքերը հատուցուին, և մնացեալ յարքունիս զբաւուր: Տիւղեան ևս անոնց ամէն մէկէն քիչ թէ շատ առնելիք ունենալով, դայդ հաստատող մուր հակները յանձնեց իր գործակատար Պէգճեանի, որպէսզի աճուրդին մասնակցելով գանձէ զանոնք:

Յարութիւն յաջողեցաւ շատ մը թանկարժէք աղամանդներ և Հնդկական շալեր ստանալ պարտամուրհակներուն փոխարէն: Յովհաննէս Զեւթիի աղամանդները պահեց, լաւ շահով ծախելու համար գանձեք, վասնզի, Սուլթանին և նախարարներուն համար խիստ յաճախ այդ տեսակ զարդեղէններ կը փնտուռէին իսկ ցփսիները-շալուղեց ծախել, իր պարտքերը տալու համար: Տիւղեան, 200.000 զրուշ փոխ առած էր Պապայեան Մ. Կարապետ աղայէն: Յարութիւն ուղեց համոզել Կարապետ աղան, որ այդ ցփսիները առնէ պահանջքին փոխարէն, հաւատելով թէ միշտ կը փնտուռին ատոնք, և մեծ շահեր ալ կ'ապահովեն: Պապայեան մերժեց այս առաջարկը: Ասոր վրայ, Պէգճեան հնարք մը մտածեց թէ իր բարեկամ Կարապետ աղան համոզելով շալերը անոր ծախելու, և թէ իր տէրը փրկելու համար այդ խոշոր պարտքէն: Յարութիւն, արքունի «ՊԱԼԹԱՃԻ» ներէն հինգ անձեր իր մօտ կանչելով անոնց պարդեւ խոստացաւ, և առաջարկեց որ երթան Պապայեանին սենեակը և Հնդկական ցփսիներ փնտռեն, իբր թէ, արքունի պալատականաց համար խիստ կարեւոր եղած ըլլան: Հինգ Պալթաճիները Պէգ-

ճեանի հրահանգին համաձայն, հետզհետէ Պապայեանին երթալով Հնդկաց ցփսի փնտռեցին, բայց հոն չգտնալով անկէ, բեկեալ սրտիւ անոր հարցուցին թէ արդեօք ու՞ր տեղ կրնան գտնել նման ցփսիներ: Այս փնտռողքէն քաջալերուելով Պապայեան յաջորդ օր Յարութիւնէն ուղեց ցփսիները: Յարութիւն առ երեսս գծկամակեցաւ յայտնելով թէ՝ ուրիշին արգէն ծախած է: Պապայեանի թախանձին վրայ յանուն բարեկամութեան իբր թէ հնարք մը գտած ձեւացուց. զանոնք գնել ուղղորդեց ձեռքէն անելով կրկին իրեն բերելու համար: Ահա այսպէսով ո՛չ միայն պարտամուրհակները ետ առաւ, այլ և, կաբեւոր գումար մ'ալ բերաւ Տիւղեանին:

Պապայեան յետոյ հասկցաւ Յարութիւնին ըրածը ճարպիկ խաղ մը ըլլալը և խիստ զայրացաւ, բայց երբէք չի զղջաց ցփսիները գնելուն, վասնզի, քիչ ատենէն երբ Սուլթան Մահմուտ զահ ելաւ, այդպիսի ցփսիներ շատ փնտռուեցան, և կարապետ աղա կրկնապատիկ շահով ծախեց զանոնք, ի բոլոր սրտէ ներեց Յարութիւնի, և գովեստով խօսեցաւ անոր իմաստութեան վրայ:

Նոյն միջոցներուն Պէզճեան օգափոխութեան գնաց մօտակայ ԳԱՐԹԱԼ գիւղը, ուր առարկայ եղաւ գիւղին Հայ բնակչութեան ջերմ հիւրասիրութեան: Պէզճեան ուղեց վարձատրել զանոնք՝ բարեսրտութեան յիշատակ մը թողլով հոն: Ուստի հարցուց գիւղացւոց թէ ի՞նչ բանի պէտք ունին: Գիւղացիք յայտնեցին թէ եկեղեցին քայքայուելու վրայ է, և իրենք կարող չեն նորոգելու: Ասկէ զատ. դպրոց ալ չունին, և այդ պատճառաւ իրենց տղաքը առտուրնէ մինչև իրիկուն փողոցները կը դեգերին: Պէզճեան խոստացաւ գիւղացւոց բաղձանքը կատարել: Պոլիս դարձաւ, յաջողեցաւ Տիւղեանի միջոցաւ ձեռք բերել Գարթալի ժամուն նորոգութեան և դպրոցի մը կառուցման Ֆէրմանները, որով, Գարթալ դարձաւ ճարտա-

բապետ Տէօվլէթ անուն Հայադղիին հետ, և ի հիմանէ իր քսակէն նորոգեց ժամը, և թէ՛ շինեց դպրոց մը, յարակից աղբիւրով մը, ի մեծ ուրախութիւն գիւղացւոց:

Կոստանդնուպոլսոյ մէջ ծագած նոր յեղափոխութենէ մը վերջ, Մուսթաֆա Դ. զահնէկեց եղաւ Ռուսճուզի Պայրագտար Մուսթաֆա Փաշայի կողմէ, և Սուլթան հռչակուեցաւ ՄԱՀՄԱՌԻՏ ԵՐԿՐՈՐԴ (1808 Յուլիս 28), որու թագաւորութեան առաջին տարին դիպուածով այրեցաւ Երուսաղէմի Ս. Յարութեան Տաճարը: Յայնեբր կաշառեցին մեծ Եպարզոս ՔէՅՕՐ Ե ՈՒՍՈՒՖ Փաշան, և Դամասկոսի Վալին. ու բռնութեամբ շինեցին զայն՝ կորզելով Հայոց իրաւունքը: Բաց աստի, մեծագումար ոսկիով իրենց կողմ շահեցան Քէօր Երուսաղէմի Փաշան, և անոր միջոցաւ Սուլթանին խնդրագիր մատուցին ըսելով «Երուսաղէմի Ս. Յակոբայ Վանքը հին ատեն Յունաց կը պատկանէր, յետոյ Հայերը կաշառքի ուժով տէր դարձած են անոր: Այժմ, Սուլթանին արդարագատ կառավարութենէն կը խնդրեն որ կրկին իրենց դարձուի այդ Վանքը, որուն համար պատրաստ են հազար քսակ նուիրելու արքունի զանձուն»:

Սուլթան Մահմուտ Բ. իմաստուն մարդ էր. շուտով կռայեց թէ զաղանիք մը կայ այս դիմումին մէջ: Ուստի չաճապարեց որոշում մը տալ, այլ, հետամուտ եղաւ տեղեկութիւններ հաւաքել այս մասին:

Պէզճեան իմանալով այս լուրը, անմիջապէս զայն հաղորդեց օրուայ Պատրիարք ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՉԱՄԱՇՐՃԵԱՆ ի: Պատրիարքը իր կողմէ Յարութիւնը զրկեց Յովհ. Չելչալին մօտ, և խնդրեց անկէ որ իր հզօր ազդեցութիւնը իսպաս դնէ Ազգին այս դէպքին մէջ: Չելչալին, որ Հայ կաթողիկ հասարակութեան կը պատկանէր, սիրով ընդունեց Պատրիարք Հօր խնդրանքը, բայց, նկատելով որ Եպարզոս Երուսաղէմի Փաշան

կը պատրաստուի Ռուսաց ղէմ պատերազմի երթալ, լը-
ոնց առ ալժմ: Երբ Լալարգոսը քանի մը ամիսէն պա-
տերազմի գնաց և անոր փոխանորդեց փողերանոցի նախ-
կին վերատեսուէ ՇԱՔԻՐ ԱՀՄԷՏ ՓԱՇԱ, այն ատեն,
Տիւղեան Յովհաննէս Չելչալի ամէն ճիգ թափեց և յաջո-
ղեցաւ Շաքիր Փաշայի սիրտը Հայոց կողմը շահիլ, և,
իր մասնակցութեամբ գումարուած Լուսաւորչական ու
Կաթոլիկ Հայոց մեծամեծաց եղբայրական խառն ժողո-
վին մէջ միաձայնութեամբ պատրաստուած աղերսագիր
մը Շաքիր Փաշայի միջոցաւ մատուցուեցաւ Վեհափառ
Սուլթան Մահմուտ Բ. ի, որով կը յայտնէին թէ՛ Յու-
նաց Ազգը անխրաւօրէն յափշտակել կ'ուզէ Ս. Տեղեաց
մէջ Հայոց ունեցած դարաւոր իրաւունքները, որոնք
հաստատուած են Երուսաղէմի տիրող ԷՕՄԷՐ ԽԱԼԻՖԱ-
յէն (657 թուին Քրիստոսի), Եգիպտոսի ՍԱԼԱՀԷՏՏԻՆ
Սուլթանէն (1187), և Եգիպտացիներու ձեռքէն Երուսա-
ղէմը գրաւող Օսմանցւոց ԵՍԱԳՈՒՋ ՍՈՒԼԹԱՆ ՍԵԼԻՄԷՆ
(1571), մասնաւոր Ֆէրմաններով:

Հայոց կրկնաւ բողոք-խնդրագրին վրայ, Սուլթան
Մահմուտ հրամայեց որ Շէյխ-Իւլ-Իսլամի Դուռը դատ ու
դատանտան տեղի ունենայ, և անաչառ կերպով քննուե,
լով Հայոց և Յունաց իրաւական սոյն վէճը, վճիռը հա-
ղորդուի իրեն: Քանի մը ամիս տեւեց խնդրին քննու-
թիւնը, և տրուած վճիռը՝ որ Հայոց ի նպաստ էր, հա-
ղորդուեցաւ արքային:

Սուլթան Մահմուտ նոր Հրովարտակով մը հաստա-
տեց թէ՛ «Սուրբ Յակոբայ Վանքը Հայոց սեպհականու-
թիւնն է, և պէտք է մնայ այնպէս»: Ասկէ դատ նոյն
Հրովարտակով ճշգեց նաեւ Ս. Երուսաղէմի ուխտաւե-
ղիներուն ո՛ր ազգին պատկանիլը, Հայոց, Յունաց
թէ՛ Ֆրանկաց:

Հայոց մեծ ուրախութիւն պատճառեց այս յաջողու-

թիւնը: Յովհաննէս Պատրիարք օրհնեց Տիւղեան ազգա-
տոհմը, ազգասէր Պէղճեանը, և Ազգին այս իրաւունքին
պաշտպանութեանը համար աշխատող ազգայինները:

Մետաքսի մաքսին վարձակալութեան պայմանաժամը
էր լրացաւ Յովհ, Չելչալի քննեց Պէղճեանի բոլոր հա-
շիւները, որոնք խիստ մաքուր գտաւ, ապացոյց հաւա-
տարիմ ծառայութեանց: Չելչալին խիստ գոհ իր անձնը-
ւէր պաշտօնեայէն, զայն արքունի ՄՈՒՊԱՀԵՍՅԻ պաշ-
տօնեայ կարգեց, անոր թողլով նաեւ իր տան տեսչու-
թիւնը: Քիչ ժամանակ վերջ մեռաւ Տիւղեան Յովհաննէս
Չելչալին, ժառանգորդ ձգելով 6 մանչ և 6 աղջիկ գաւակ-
ներ: Տարի մը յետոյ ի Տէր հանդեաւ նաև Չելչալին կո-
ղակից Տիկին Մարիամ, իր Գրիգոր և Սարգիս գաւակ-
ներուն ամուսնական փառաւոր հանդէսը տեսնելէն յե-
տոյ: Ազգասէր և Բարեպաշտ Չելչալին ու իր կողակի-
ցին մահը մեծ սուգ պատճառեց բոլոր Հայոց, որովհե-
տեւ անոնց աղքատասիրութիւնը ծանօթ էր ամենուն:

* * *

Արքունի փողերանոցին տեսչութիւնը Տիւղեաննե-
րուն ձեռքն էր, և իրենց հրամանին տակ ունէին բազ-
մաթիւ պաշտօնատարներ, որոնք լիառատ կը վարձատ-
րուէին: Պէղճեան ևս այդ պաշտօնեաներուն մէջ էր, և
Գրիգոր ու Սարգիս Տիւղեան Չելչալիները մի՛շտ անոր
խորհուրդին կը դիմէին իբրեւ իրենց եղբայրը ինչպէս
որ պատուիրած էր հայրերին:

Փողերանոցին մէջ օր մը ցաւալի դէպք մը պատա-
հեցաւ հետեւեալ պարագաներու տակ:

Կայսերական պալատի ներքիններէն ԹԱՅԵԱՐ ԱՂԱ
իր սուրը տուած էր Սարգիս Չելչալին, որպէսզի ոսկե-
ղօծել տայ: Սարգիս Չելչալի ամիսներով կը մոռնայ կա-
տարել Թայեար Աղայի այդ յանձնարարութիւնը, որուն

համար թայեար Աղա սաստիկ սրտնեղած եկաւ փողերանոց, և Սարգիս Պելէպին փնառեց, մտադրելով զայն տրփել պէտք եղածին պէս:

Բարեբաղդաբար Չելէպին հոն չէր գտնուէր: Ներքինին զայրացկոտ հարցումներ ուղղեց Պէզճեանին, որ դոհացուցիչ պատասխան չտուաւ անոր: Թայեար Աղա իր բարկութիւնը թափեց Պէզճեանի վրայ, ու սաստիկ հարուածներ տուաւ անոր գլխուն: Պէզճեան տեսնելով որ ձեռքէն փրկուելու ճար չկայ, յարձակեցաւ թայեարի վրայ, և մէկ հարուածով գետին փռեց զայն: Այդ միջոցին փողերանոցի պաշտօնեաները օգնութեան հասան, և երկու կռուողները իրարմէ բաժնեցին:

Սարգիս Չելէպի յետոյ գալով երբ իմացաւ պատահածը, իսկոյն կայս. պալատ երթալով բողոքեց ներքին, նապետին: Թէև անօրէն թայեար իր արժանի պատիժը կրեց, բայց Պէզճեան իր ստացած խարազանի վերքերէն ամիս մը պառկեցաւ, և մինչեւ կեանքին վերջը գլխուցաւ անպակաս եղաւ վրայէն:

— 00000 — 00000 —

Գ Լ Ո Ի Խ Ե Ր Ր Ո Ր Դ

Փողերանոցին զեղծումները և Յարութիւն Պէզճեանի թելադրանքը. — Տիւղեանց բանտարկութիւնն ու կործանումը. — Կրօնական խնդիր Աղգին ծոցին մէջ, ժողովրդային ցոյց, Պէզճեան աքոռական. — Հայ-Հռոմէականաց աքսորն ու վերադարձը:

— 0 — | — 0 —

1817 ին, Արքունի փողերանոցին գործերը վատթար վիճակի մը հասած էին: Պէզճեան խոր յուզումով կը տես-

նէր որ փողերանոցի պաշտօնեաները չափազանց զեղիս ու շռայլ կեանք մը կը վարեն ի վնաս փողերանոցին, և խիստ մտահոգ էր Տիւղեանց ապագայի մասին:

Օր մը պատեհ առիթը գտնելով Պէզճեան հասկցուց Գրիգոր և Սարգիս Չելէպիներուն այն յոռի կացութիւնը որ կը տիրէ փողերանոցին մէջ, պատճառ՝ որ պաշտօնեաները ամէն շաբթու գլխի առանց հաշուի քսակնին ոսկիով կը լեցնեն ու կ'երթան Բերա եւ այլ վայրեր, շրռայլօրէն մտնելու, և թէ՛ այս կացութեան հետեանքը անդաժանելի աղետի մը կրնայ տեղի տալ՝ եթէ շուտով դարման չխորհուի:

Տիւղեանք վրդովմամբ լսեցին Պէզճեանի յայտնութիւնները, և խորհրդակցաբար որոշեցին որ փողերանոցին բոլոր պաշտօնեաները տարի մը դործէ դադրեցնեն՝ ապրուստի բաւարար գումար մը տալով անոնց, և փողերանոցին մ'ու պահեալ բոլոր դործը յանձնեն Պէզճեանի, որպէսզի, մինչեւ մէկ տարի ամէն բան իր նախկին վիճակին կարենայ բերել, ինչպէս որ յայտնած էր:

Տրուած այս որոշումները հաղորդուեցան փողերանոցի պաշտօնեաներուն, որոնք սաստիկ բողոքեցին՝ ո'չ թէ միայն անոր համար որ իրենք պիտի զրկուէին շռայլ կեանքէ մը, այլ և անոր համար որ Պէզճեան բարեկարգիչ կը կարգուէր փողերանոցին բոլոր գործոց վրայ:

Փողերանոցին պաշտօնակալաց միացաւ նաև Գրիգոր և Սարգիս Չելէպիներու հօրեղբորորդի Մկրտիչ Չելէպին՝ որ խիստ զայրացմամբ երկու եղբայրներու երեսին պոռաց, « Միակ Հայ մը, և ա'ն ալ Պէզճեանը, չի' կրնար այդ տեսակ բարեկարգութիւն մը կատարել: Միթէ մենք ա'յդքան անճարակ ենք, որ պիտի չկրնանք անհրաժեշտ դարձնել փողերանոցի գործը »:

Տիւղեան փորձեց խորհրդակցել իրենց ազգականին այս օտքերուն վրայ, եւ անոնք իրենց սրտած որոշումը:

(3374)

10715-57

համար Թայեար Աղա սաստիկ սրտնեղած եկաւ փողերանոց, և Սարգիս Պելէպին փնտռեց, մտադրելով զայն տրփել պէտք եղածին պէս:

Բարեբաղդաբար Չելէպին հոն չէր գտնուէր: Ներքինին զայրացկոտ հարցումներ ուղղեց Պէզճեանին, որ դահացուցիչ պատասխան չտուաւ անոր: Թայեար Աղա իր բարկութիւնը թափեց Պէզճեանի վրայ, ու սաստիկ հարուածներ տուաւ անոր գլխուն: Պէզճեան տեսնելով որ ձեռքէն փրկուելու ճար չկայ, յարձակեցաւ Թայեարի վրայ, և մէկ հարուածով գետին փռեց զայն: Այդ միջոցին փողերանոցի պաշտօնեաները օգնութեան հասան, և երկու կողմողները իրարմէ բաժնեցին:

Սարգիս Չելէպի յետոյ գալով երբ իմացաւ պատահածը, իսկոյն կայս. պալատ երթալով բողոքեց ներքին, նապետին: Թէև անօրէն Թայեար իր արժանի պատիժը կրեց, բայց Պէզճեան իր ստացած խարազանի վերքերէն ամիս մը պառկեցաւ, և մինչև կեանքին վերջը գլխուցաւ անպակաս եղաւ վրայէն:

— 000000 — 000000 —

Գ Լ Ո Ի Խ Ե Ր Ր Ո Ր Դ

Փողերանոցին զեղծումները և Յարութիւն Պէզճեանի թելադրանքը. — Տիւղեանց բանտարկութիւնն ու կործանումը. — Կրօնական խնդիր Աղգին ծոցին մէջ, Ժողովրդային ցոյց, Պէզճեան աքսորեալն. — Հայ-Հոփմէականաց աքսորն ու վերադարձը:

— 0 — | — 0 —

1817 ին, Արքունի Փողերանոցին գործերը վատթար փճակի մը հասած էին: Պէզճեան խոր յուզումով կը տես-

ներ որ փողերանոցի պաշտօնեաները չափազանց զեղխու շռայլ կեանք մը կը վարեն ի փնտս փողերանոցին, և խիստ մտահոգ էր Տիւղեանց ապագայի մասին:

Օր մը պատեհ առիթը գտնելով Պէզճեան հասկցուց Գրիգոր և Սարգիս Չելէպիներուն այն յոռի կացութիւնը որ կը տիրէ փողերանոցին մէջ, պատճառ՝ որ պաշտօնեաները ամէն շաբթու գլուխ առանց հաշուի քսակներն ոսկիով կը լեցնեն ու կ'երթան Բերա եւ այլ վայրեր, շրոպլօրէն մտնելու, և թէ՛ այս կացութեան հետեանքը անդարձանելի աղէտի մը կրնայ տեղի տալ եթէ շուտով դարման չխորհուի:

Տիւղեանք վրդովմամբ լսեցին Պէզճեանի յայտնութիւնները, և խորհրդակցաբար որոշեցին որ փողերանոցին բոլոր պաշտօնեաները տարի մը դործէ դադրեցնեն՝ ապրուստի բաւարար գումար մը տալով անոնց, և փողերանոցին մ ու պ ա հ ե ա յ ի բոլոր դործը յանձնեն Պէզճեանի, որպէսզի, մինչև մէկ տարի ամէն բան իր նախկին վիճակին կարենայ բերել, ինչպէս որ յայտնած էր:

Տրուած այս որոշումները հաղորդուեցան փողերանոցի պաշտօնեաներուն, որոնք սաստիկ բողոքեցին՝ ո'չ թէ միայն անոր համար որ իրենք պիտի զրկուէին շռայլ կեանքէ մը, այլ և անոր համար որ Պէզճեան բարեկարգիչ կը կարգուէր փողերանոցին բոլոր գործը վրայ:

Փողերանոցին պաշտօնակալաց միացաւ նաև Գրիգոր և Սարգիս Չելէպիներու հօրեղբորորդի Մկրտիչ Չելէպին՝ որ խիստ զայրացմամբ երկու եղբայրներու երեսին պոռաց, « Միակ Հայ մը, և ա' և ալ Պէզճեանը, չի' կրնար այդ տեսակ բարեկարգութիւն մը կատարել: Միթէ մենք ա' յղքան անճարակ ենք, որ պիտի չկրնանք անհրաժեշտ դարձնել փողերանոցին գործը »:

Տիւղեան և Չելէպիները անհաշիւ անհրաժեշտ օսքերուն վրայ ետ առին իրենց տնայնիկ որոշումը:

(3374)

10715-54

Պէզգճեան յոյժ տխրեցաւ այս անակնկալ մերժումին վրայ, վասնզի յայտնօրէն կը տեսնէր իր տէրերուն ըստ պահանջող անաւոր վտանգը: Ուստի, լաւ համարեց հրաժարիլ փողերանոցի իր պաշտօնէն, ստանալով բարւոք պաշտօնավարութեան վկայագիր. թէ՛ Չելչալիներէն և թէ՛ վերատեսուչ Ապտիւլրահման էֆէնտիյէն:

Սուլթանին մտերիմ և քրիստոնէից խիստ թշնամի ՀԱԼԷԹ ԷՖէնՏԻ անուն մարդ մը կար, որու խորհրդով Սուլթանը փողերանոցին վերատեսուչ կարգեց Հալէթի բարեկամ ԽԱՅՐՈԻԼԼԱՆ Էֆէնտին (1819), որ Սուլթանէն հրաման ստացաւ փողերանոցին հաշիւները քննելու:

Խայրուլլահ Էֆէնտի՝ որ մոլեոսանդ իսլամ մըն էր, Սուլթանին հրամանը ստանալուն պէս իսկոյն փողերանոցին մէջ ո՛չ միայն բանտարկեց Սարգիս և Գրիգոր Չելչալիները, այլ և կնիքի տակ առաւ անոնց բոլոր հաշուատումարներն ու սենեակները: Հաշիւները քննուելով ւրեի խոշոր բաց մը տեսնուեցաւ, որ Տիւղեանց տոհմէն Միքայէլ Չելչալի և անոր քեռայր Յովհ. Ալիքսանեան, Մկրտիչ Չելչալի և անոր քեռայր Յովսէփ Ագնաւոր ևս ձերբակալուեցան, և վերատեսուչը պահանջեց անոնցմէ բռնի կերպով, որ ստորագրութիւն տան թէ՛ բանտարկեալ Տիւղեանները արքունի դանձին պարտական են:

Միքայէլ և Մկրտիչ Չելչալիներն ու Յովհ. Ալիքսանեան առ անի ստորագրեցին, սակայն Ագնաւոր Յովսէփ մերժեց ստորագրել, որով շղթայի զարկին զայն:

1819 Օգոստոս 31 ի Գշ. օր, առտուն կանուխ, մեծ ծովակալ Տէլի Ապտուլլահ Փաշա, Թէրսհանէ Բէհեասը, Պօսթանճը Պաշը, Թօփճը Պաշը և Քալէ Աղասը կոչեալ պաշտօնատարք բազմաթիւ զինուորով յանկարծ կոխեցին Տիւղեանց ու անոնց բոլոր ազգականաց տունները, այրերը բռնաւ, իսկ կիներն ու մանուկները Գուժ-Գարու Հայոց Պատրիարքարանը ղրկուեցան: Անոնց տունները

կնքուեցան և պահակ զինուորներու պաշտպանութեան յանձնուեցան:

Այս անակնկալ դէպքը մեծ յուզում պատճառեց բոլոր ժողովուրդին մէջ, սակայն ո՛չ ոք կը համարձակէր այն մասին խօսիլ, կարծիք յայտնել ո՛րէ մէկուն:

Պէզգճեան լսելով այս դէպքը խիստ յուզուեցաւ ու լացաւ: Իր բոլոր գուշակութիւնները կատարուած էին:

Մինչ ամէն մարդ կը սպասէր նոր անակնկալներու, Պէզգճեան չորս կողմ ինկած, իր տէրերը ստոյգ փորձութենէ մը փրկելու ճարը կը փնտռէր:

Այդ օրերուն էր, արքունի ճարտարապետ Գրիգոր Ամիրայի յանձնարարուած էր Տիւղեանց տեղը փողերանոցին գործերը վարող մէկը գտնել: Ամիրան՝ Պէզգճեանի առաջարկեց այս գործը, իբրեւ յարմարագոյն անձ: Յա, բութիւն նախ մերժեց ընդունիլ, որովհետեւ չէր փափաքէր իր տէրերուն դէմ ընթացք մը ունենալ: Բայց, երբ Գր. Ամիրայ յայտնեց թէ՛ կարելի է այդ կերպով հնարաւոր ըլլայ անոնց հաշիւները կարգի դնել, ու զանոնք ազատել բանտէն, այն ատեն Յարութիւն ընդունեց այդ պաշտօնը: Գրիգոր Ամիրայի հետ Յարութիւն ներկայացաւ կայսեր սենեկապետին, որ քննելով Յարութիւնի վկայութիւնները, Սուլթանին հրամանաւ զայն ղրկեց փողերանոցի տեսուչ Խայրուլլահ Էֆէնտիին: Տեսուչը սխալիւր ընդունեց Յարութիւնը, ու ամէն բան յանձնեց անոր: Պէզգճեան 1819 Սեպ. 3 ին գործի սկսաւ, հետամըտելով իր տէրերը փրկելու՝ իրենց աղէտալի վիճակէն:

Յար, Պէզգճեանի բոլոր ջանքերը ապարդիւն մնացին: Վասնզի, ո՛չ միայն Տիւղեանց բոլոր տուններն ու գոյքը ի վաճառ հանուեցան, այլ և, Հոկտ. 4 ի Շր, առաւօտ, ի Պապը Հիւժայուն Գրիգոր և Սարգիս Չելչալիները գլխատուեցան: Միքայէլ և Մկրտիչ Չելչալիներն ալ կախուեցան Եէնի Գիւղի իրենց ապարանքին պատուհանէն:

Ազգ. Երեսփոխան Ստ. Փափազեան 1864 ին հրատարակած Պէզճեանի կենսագրականին մէջ կ'աւելցնէ.

Ողբ եւ կօծ եւ սոսկում բովանդակ Ազգ. շրջապատեցին այս աղետալի դէպքին վրայ. ա՛մէն Հայ լացաւ, եւ միայն Գանտիլիի գիւղը անողորմ եւ քինախնդիր փանդիսարան մը եղաւ. վասնզի, մինչդեռ Տիւզեան բարեյիշատակ քեյլեպիներուն մարմինը յարին Թաթախեալ ի տես կը կենային, հոն Գանտիլիի մէջ, Տաւուտեան Անտոնի տունը մեծ խնձոյր կ'ըլլար, ուր հրաւիրուած ներկայ էին Թընկերեան Յակոբ եւ Յովնէփ: Գլճեան Գրիգոր եւ ուրիշ բարեկիրթ որդիք Գ. լէճեան քահանայից, որոնք Աբբայեան ուխտին պաշտպաններն ի մահ դատապարտուած տեսնելով ցնծութեան տօն կը կատարէին. ի նախատինս քրիստոնէութեան եւ մարդկութեան իսկ: Բովանդակ Ազգն ի խոր խոցեցաւ անոնց այս բարբարոսական քստմնելի վարմանց վրայ:

Պէզճեան անմխիթաւ էր այս դէպքերուն համար, և ուստիկ յուզուած Գոլէճեանց ընթացքէն: Յաջողեցաւ Շամպէօրէյի Յարութիւն աղայի միջոցաւ Բ. Դոնէն հրաման ուսանալ չորս Տիւզեաններու մարմինները թաղելու, և զանոնք ամփոփեց Գուրու Ձէշմէ իրենց նախնեաց դերեղմանատունը:

Քանի մը ամիս վերջ, երբ Սուլթանին բարկութիւնը իջաւ, Պէզճեան Կայսեր սենեկապետ և իր բարեկամ Պէրպէր Պաշրի միջոցաւ խնդրեց Սուլթանէն ներել Տիւզեան բանտարկեալներուն: Վեհ. Սուլթանին հրամանաւ 1820 Մարտ 1 ին բոլոր բանտարկեալները ղրկուեցան Հայոց Պատրիարքարան, որպէսզի զանոնք իր ուղած տեղերը աքսորէ: Պողոս Պատրիարք Սուլթանին հրամանը գործադրեց, և Տիւզեանները աքսորեց զանազան վայրեր: Ասկէ զատ, Բ. Դոնէն նոր հրաման եկաւ Ազգ. Պատրիարքարան, որ Տիւզեանց տան քահանաներն ևս աքսորուին: Պատրիարքը, Աբբայեանց տեղօրէնեան վեց կոսնաւորներ Միջերկրական կղզիները աքսորեց

Ինչպէս յայտնի է. Հայոց մէջ կրօնական վէճերու պատճառաւ բաժանում յառաջ եկած, և բազմաթիւ Հայեր Լատին կրօնաւորներու անսալով կաթոլիկութեան յարած ու իրենց կապը խզած էին Ազգ. Եկեղեցիէն:

Կառավ. Տիւզեանց տուները խուզարկած ժամանակ կը տեսնէ որ մասնաւոր սենեակներ կան իբրեւ աղօթատեղի, ինչպէս և զանազան կրօն. պատկերներ, զարդեր: Կառավ. քննութեամբ կը ստուգէ որ, բազմաթիւ Հայեր չեն ճանչնար Հայոց Պատրիարքին իրաւասութիւնը, և յարելով Պապականութեան, անջատ ու դադարնի կրօն. արարողութիւններ կը կատարեն իրենց տուններուն մէջ:

Այս պարագան պատճառ դարձաւ որ Բ. Դոնը խնայեց իր հալածանքը օտար բրորականտին հետեոյ, և Ազգէն անջատուիլ փորձողներուն դէմ:

Կառավ. հրաման ըրաւ Հայոց Պատրիարքին՝ որ ամէն զնով վերջ տայ այս պառակտումին, ու բաժանումին առաջն առնէ, որովհետեւ Տէրութիւնը Հայ Ազգը իբրեւ մէկ մարմին կը ճանչնայ, և Պատրիարքը Բ. Դրան առջեւ պատասխանատու է ամբողջ Ազգին համար:

Սոյն հրամանին վրայ, Աղբ. պոլսեցի Պողոս Պատրիարք իր մօտ հրաւիրեց արքունի ճարտարապետ Գրիգոր, Յարութիւն Պէզճեան, Փափազեան Ճանիկ. Երկանեան Մ. Յովհաննէս Կար. Ազնաւորեան Սմիլանները ինչպէս և Հոովմէական Հայոց երեւելիները, ու անոնց հաղորդեց Բ. Դրան հրամանը: Կարգ մը բանակցութիւններէ յետոյ, որոշուեցաւ որ երկու կողմէն ալ ընտրուին գիտնական մարդեր, որոնք ժողով գումարելով ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ ուսումնասիրելով զրի առնեն: և այդ համաձայնագիրը Ընդհ. Ժողովի մը մէջ կրկին քննուելով վաւերացուի:

Լուսաւորչական Հայոց կողմէ ընտրուեցան՝ Մայր Եկեղեցւոյ Տ. Մեսրոպ, Իւսկիւտարի Ս. Խաչ Եկեղեցւոյ

Տ. Բարթոլոմէոս քահանաներն ու Թագուոր վարժապետ-
իսկ Հոովմէական Հայոց կողմէ Հ. Մեսրոպ, Հ. Թովմաս
և Հ. Սերովբէ Աբբա՛ական վարդապետները: Սոյն Յանձ-
նաժողովը 5 ամիս նիստ գումարեց երբեմն Յ. Պէղճեանի
և երբեմն ալ Գր. Մմիրայի տունը, նախագահութեամբ
Հ. Ստեփաննոս Եպիսկ. Աւգերեանի, և վիճելի խնդիր-
ները բնդ երկար քննելէ վերջ, փոխադարձ զիջումներով
կարելի եղաւ ՀԱՄԱՁԱՅՆԱԳԻՐ մը պատրաստել:

Այս Համաձայնագիրը վաւերացնելու համար, Պատ-
րիարքը ընդհ. ժողովի հրաւիրեց Ազգին երկու կողմի ե-
րեւելի հոգեւոր և աշխարհական անձերը, Մայր Եկեղեց-
ւոյ մէջ, 1820 Ապրիլ 18 ին, ուր, կրկին քննելով ներ-
կայացուած գրութիւնը, բոլոր ներկաները ստորագրելով
վաւերացուցին այս «Միութեան Համաձայնագիր»ը:

Յնձութիւնը աննկարագրելի էր Հայ ժողովուրդին
մէջ, եղբայրական սիրոյ ճաշկերոյթներ, հանդէսներ ի-
րարու յաջորդեցին: Միութեան Համաձայնագիրը «ՀՐԱ-
ԷՐ ՍԻՐՈՅ» անունին տակ տպուելով բաժնուեցաւ ա-
մենուն:

Յնձութիւնը երկար չտևեց սակայն, վասնզի, «Հրա-
ւեր Սիրոյ» ի պարունակութիւնը շատերուն հաճոյ չի
թուեցաւ, որով դժգոհութեան խոշոր ալիք մը ծայր տը-
ւաւ Պօղոս Պատրիարքի դէմ: (Տես այս մասին Լեւոն
Ճէրահեանի «19րդ Դարէն մինչև մեր օրերու Քննական
Պատմութիւն Հայոց Ա. Հատոր - 1800 և 1862 էջ 80):

Միւս կողմէ, Լատին վարդապետներուն ալ գործին
չեկաւ այս միութիւնը, որով դաւերն սկսան անոր դէմ:
Պօղոս Պատրիարքին դէմ դժգոհութիւնը աւելի մեծցաւ
երբ ան՝ ըստ «Համաձայնագրի» ն կատարեց ՎԵՐՄՍԻՆ
ՕԾՄԱՆ ԻԻՂի օրհնութիւնը, և զրկեց բոլոր եկեղեցի-
ները, հրամայելով որ ըստ փափաքողաց կատարուի
ՎԵՐՋԻՆ ՕԾՈՒՄ:

Արդարեւ, Պատրիարքը իրաւունք չունէր ինքն իր
զլխուն ասանկ դաւանական խնդրոյ մասին վճիռ տալու,
այդ իրաւունքը կը պատկանէր Ս. Էջմիածնայ Վեհա-
փառ Հայրապետին նախագահութեամբ գումարուած Ե-
կեղ. Ընդհ. ժողովի մը: Խլրտումը ասոր համար էր:

Հայոց միութենէն զրգուեալ ԳՈՒՅԻՍԵՆԹԻ անուն
Լատին կրօնաւոր մը կը համոզէ Անգարացի կաթողիկ
միամիտ Հայ մը, և անոր միջոցաւ - իրրեւ Լուսաւորչա-
կան, խանութէ խանութ շրջելով - կը գրգռէ Կեսարացի
ազգայնները, որոնք նոյն կիրակին (Օգոստոս 8) մեծ
բազմութեամբ հաւաքուելով Մայր Եկեղեցւոյ մէջ, խո-
շոր ցոյց մը բրին, և միաբերան աղաղակելով թէ «Մենք
Հայ ենք, Լուսաւորչայ որդիք: մենք Ֆրանկ չե՛նք ըլ-
լար, Պատրիարքը թող գայ մեզ ապահովցնէ», յարձա-
կեցան Պատրիարքարանի վրայ, խորտակելով դռները խու-
ժեցին ներս, բայց չը գտան Պատրիարքը, որ զլխուն
գալիքը հասկնալով փախած էր Թուրքի մը տուն:

Այս ցոյցին հետեանքը ա՛յն եղաւ որ, կառավ.ը ձեր-
բակալեց բազմաթիւ ցուցարարներ, որոնք տանջանքի
տակ մատնեցին գրգռիչները: Եպարզոսը Պօղոս Պատրի-
արքն ալ իր մօտ հրաւիրելով հարցաքննեց զայն, գիտ-
նալու համար խոտվութեան բուն շարժառիթը: Պատրի-
արքը ակամայ ստիպուեցաւ ըսել թէ՛ Կայս. կառավ.եան
հրամանին համեմատ թէ՛ փութացեր է բաժանումը
Ազգէն վերցնելու միջոցներուն վրայ խորհիլ, բայց քա-
նի մը անձերու ազդեցութեամբը չկրնալով իր գիտցա-
ծին հետեիլ, անոնց կամքով շարժելով անվայել և անյար-
մար ընթացք մը ունեցեր է, և ահա անոնց խոհականու-
թեան վախճանն ալ այս եղեր է: Եպարզոսի պնդումին
վրայ Պատրիարքը տուաւ այդ անձերուն անունները՝ ո-
րոնք են, ճարտարապետ Գրիգոր, Յար. Պէղճեան, Ճանիկ
Փափագեան, Կար. Աղնաւորեան, և Մ. Յովհ. Երկանեա՛ն:

Բո՛ւն խոռվարար Գուցիանթին և Անգարացին Եւրոպա փախած ըլլալով կարելի չեղաւ գտնել, իսկ բանտարկեալներէն իբրեւ խոռվարար և երկրին անդորրութիւնը խանգարող մտնու վճիռ ստացան հինգ հոգի:

Այսպէս, Սեպտ. 18 ի Շր. երեկոյ, Մայր Եկեղեցւոյ դրան առջև գլխատուեցաւ ՍՍԳԱՅԵԱՆ ԳՐԻԳՈՐ ԱՄԻՐԱՆ, մինչ ներսը « ԼՈՅՍ ԶՈՒԱՐԹ » կ'երգուէր: Տիվան Եօլու Չեմպէրլի Թաշի առջև գլխատուեցաւ ԿԵՍՍԱՐԱՅԻ ՅԱԿՈՒ: Սամաթիա իր սրճարանին առջև գլխատուեցաւ ՏԷԼԻ ՊԱՂՏԱՍԱՐ: ԱԶԱՐԻԱ, անմեղ պատանին և բանտին մէջ իր վախէն Իսլամացած Կեսարացի ԿԱՐԱՊԵՏ Սարկաւազ գլխատուեցան ի Բաբմաք Գաբու:

Իսկ, Պատրիարքին վրայ ճնշում բանեցնողներէն Պէզճեան՝ Իլիմիա, և Կ. Ազնաւորեան ալ Սազըզ կղզին աքսորուեցան: Երկանեան Իսլամացաւ (ուրիշ ծանր ամբաստանութեամբ մը գլխատումէ փրկուելու համար): Ժանիկ Փափագեան՝ Եպարգոսին սեղանաւորը, և Գրիգոր արքունի ճարտարապետ ըլլալով աքսորէ ետ մնացին:

Միութեան խնդիրը այսպէս առ յաւէտ վիժեցաւ, և բոլոր Հայութիւնը խոր վշտով համակուեցաւ:

Պէզճեանի տեղ փոքերանոցն տեսուչ զրին ՊՕՂՈՍ ՊԻԼԷԶԻԿՃԵԱՆ, անուն Հոովմէական ազգայինը:

Սակայն, Պէզճեանի աքսորը հազիւ տարի մը տևեց: Վերադարձին՝ նախ ստանձնեց Ճէպը Հիւմայոունի սեղանաւորութիւնը և վեց ամիս վերջ կրկին փոքերանոցի տեսուչ կարգուեցաւ, արժանանալով Վեհ-Սուլթան Մահմուտ Բ. Կայսեր բարձր գնահատանքին:

Ժամանակ մը վերջ, երբ Գրիստոնէից թշնամի չարագործ Հալէթ Էֆէնտի արդարադատ Կայսրէն իր արդար պատիժը գտնելով չարաչար մահուամբ մեռաւ աքսորի մէջ, Պէզճեան Սուլթանին մօտ բարեխօսելով Տիւզեաններու վերադարձը ապահովեց: Տիւզեանց Գուրուչէշ-

մէի ծովահայեաց ապարանքը՝ որ յարքունիս գրաւուած էր՝ զնեց, պատշաճօրէն կահաւորեց, և բանալիները իր Համասփիւռ քրոջ յանձնեց որ ընծայ տանի Եէնի-Գաբու իր տունը հիւրընկալած Երանուհի և Տիրուհի քոյրերուն, աւետելով նաև իրենց Յակոբ, Կարապետ և Պօղոս եղբայրներուն ազատութիւնը:

Ուրախութիւնը մեծ էր Տիւզեան քոյրերուն, որոնց մտքէն հեռացաւ այն գէշ կասկածը՝ որ կը տիրէր, իբր թէ՛ Պէզճեան պատճառ եղած է Տիւզեանց կործանման: Պէզճեան առաքինի և զթասիրտ մարդ մ'էր, և անկարելի բան է ատանկ արարք մը վերագրել անոր:

Տիւզեան եղբարք աքսորէն Պոլիս դարձան 1825 ի Ապրիլ 15 ին, և իջևանեցան Պէզճեանի տունը, ուր շաբաթներով հիւր մնացին: Յետոյ Պէզճեան զանոնք փոխադրեց Գուրուչէշմէի իրենց հայրենի տունը, անոնց աօէն տեսակ օգնութիւն ընելով:

Պէզճեան, այսպէս իր բարերար Տիւզեան գերդաստանին հանդէպ ունեցած անձնուիրութիւնը կրկնապէս ցոյց տուաւ, արժանացաւ անոնց փոխադարձ սիրոյն և յարգանքին:

Պօղոս Արքեպիսկոպոսի տեղ Թուրքիոյ Հայոց Պատրիարք ընտրուեցաւ Կարապետ արքեպիսկոպոս Ալաթցի (1823-1831): Պէզճեան, որուն սրտին շատ ցաւ պատճառած էր միութեան վիժումը, համոզեց Պատրիարքը, որպէսզի, միութեան նոր փորձ մը ընէ՝ Հայ Հոովմէական վարդապետ մը իրեն Փոխանորդ կարգելով, որ նրստի Ղալաթիա կամ Բերա, որպէսզի, Պատրիարքարան եկած արքունի հրամանները նոյն Փոխանորդին միջոցաւ իսկոյն հաղորդուին Հոովմէական Հայոց:

Կարապետ Պատրիարք Պէզճեանի այս խորհուրդին հաւանութիւն յայտնեց, ի սէր Ազգին միութեան:

Ասոր վրայ Պէղճեան գնաց Բերա բնակող Պիլէգիւհ-
ճեան Պօղոս աղայի տունը, հոն հրաւիրեց նաև Հոովմէ-
ական Հայոց գլխաւորները, Տիւզեան Յակոբ Զելէպին,
և ուրիշներ, անոնց յայտնեց իր գաղափարը և Պատրի-
արք Յօր հաճութիւնը Փոխանորդութեան մասին:

Մեծ ուրախութեամբ ընդունեցին անոնք Պէղճեանի
առաջարկը, և բոլորին հաւանութեամբ ԱՆՏՈՆ ՎԱՐԴ-
ՆՈՒԻԹԱՆը Փոխանորդ ընտրուեցաւ:

Քսանրչորս ժամ վերջ խնդիրը փոխուեցաւ: Լատին
կրօնաւորներ պղտորեցին Կաթուիկ Հայոց միտքերը. և
իբր թէ Նուրիճանի ընտրութիւնը ՀԵՐԵՏԻԿՈՍ Հայուն
Պէղճեանի կողմէ եղած ըլլալով ընդունելի չէր: Ուստի,
Հոովմէական Հայք նոր ժողով գումարելով Նուրիճանի
եղ Անգարացի ՊՕՂՈՍ ՎԱՐԴ, ՄԱՐՈՒՇը ընտրեցին:

Նոյն միջոցներուն պայթած էր Թուրքօռուս պա-
տերազմը: Հոովմէական Հայք, որ Լատին կղերին թելա-
ղանքով Հայոց Պատրիարքին ենթարկուելէ կը զգուշա-
նային, պատեհ առիթ համարեցին բոլորովին խզուիլ, և
առանձին Պատրիարքութիւն հաստատել:

Այո՛, անոնք առիթը նպաստաւոր գտան: Զէ՞ մի որ
Հայերը Ռուսաց հետ միաբանելով Արարատ Հայկ. Աշ-
խարհը ազատեցին Պարսիկ լուծէն: Ուրեմն, Սուլթանը
զգուշացնել պէտք էր. . . :

Ուստի, նախ իրենց կողմը շահեցան Սուլթանին ա-
մենասիրելի նախարար ԽՈՒՍՐՔՎ. ՄԵՆ ՄԷՏ ՓԱՇԱՆ, և
անոր միջոցաւ Սուլթանին մատուցին աղերսագիր մը, հե,
տևեալ իմաստով.

Ինչպէս որ ասկէ առաջ Պարսկախայերը ապստամբելով
Ռուսաց հետ միաբանեցան ու Արարատ նախագը ազատե-
ցին, այժմ ալ միտք ունին ցունաց պէս օսմ. Տէրութեան դէմ
ապստամբիլ, եւ Ռուսերու օգնութեամբ Հայկական Թագա-
ւորութիւն մը հիմնել:

Ուստի մենք. Հայ Հոովմէականներս, կը փափաքիմք որ
մեր առանձին կրօնապետն ունենանք, որ անշատօրէն վարէ
Կաթուիկ Հայոց գործերը, որպէսզի, նման պարագայի մը
ատեն Յշդորոշուինք ապստամբ Լուսաւորչական Հայերէն,
եւ չամբաստանուինք իբրեւ մեղսակից . . . :

ՍՈՒԼԹԱՆ ՄԱՀՄՈՒՏ ԵՐԿՐՈՐԴ

Արդարադատ և Հպատակասէր Կայսրն Օսմանեան

Որքան որ դարերէ իվեր Օսմանեան մեծագոր Սուլ-
թաններ իրենց հպատակ Հայ Ազգին հաւատարիմ և օգ-
տակար ծառայութիւնները տեսած, ու իրենց բարձր հո-
վանաւորութեան և հայրագութ շնորհներուն արժանա-
ցուցած էին, և բովանդակ Թուրք Ազգը անսահման
վստահութիւն ունէր Հայ ժողովուրդին անայլալ հաւա-
տարմութեան վրայ, այնու ամենայնիւ, երբ Սուլթան
Մահմուտ կարգաց աղերսագիրը՝ խիստ սրտմտեցաւ, և
անմիջապէս իր մօտ կանչեց Պէղճեան Յարութիւն Ամի-
րան, և աղերսագիրը անոր կարդալով բացատրութիւն
պահանջեց անկէ:

Յարութիւն Ամիրայ վայրկենապէս իր աչքին առ-

Նե պատկերացուց այն ԱՀԱՆՈՐ ՎՏԱՆԳԸ որ կը սպառնար Հայ ժողովուրդին, կաթողիկ Հայոց ազգադաւ ամբաստանութեան պատճառաւ:

Ամիրան Սուլթանին մօտ իր Ազգին դէմ եղած այս ահարկու ամբաստանութիւնը ջրելու, և օտար բրոբականտին խաղաղ Հայ Ազգին մէջ ո՛ր անտիճան պառակտիչ դեր մը կատարելու վրայ ըլլալը, և այդ բաժանումն արգելելու համար ամէն կարելին փորձուած և ապար-

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄԻՐԱՅ ՊԵՉՃԵԱՆ

Ազգիս մեծ և անզուգական բարերարը

դիւն անցած ըլլալը, և Հայ Ազգին դէմ Էնկիւրիցի Կաթողիկ Հայերու սնուցած ատելութիւնը և թշնամական դիրքը ապացուցանելու համար չի՛ վարանիր մի առ մի Սուլթանին պատմելու ամէն ինչ, աւելցնելով թէ՛ Պատրիարքը, որ պատասխանատու է Ազգին համար, կրնայ ա՛ն բոլոր Ազգին համար երաշխաւորել:

Պէզճեան արդէն Սուլթանին, նախարարներուն և բոլոր մեծամեծաց լայն վստահութիւնը կը վայելէր, և անոր հաւաստումները մեծ արժէք ունէին բոլորին մօտ:

Սուլթան Մահմուտ վստահեցաւ Պէզճեանի ճշմարիտ բացատրութիւններուն, որով, հրամայեց Եպարզութիւն՝ որ իր մօտ կանչելով Հայոց Պատրիարքը, անկէ երաշխաւորութիւն պահանջէ իր Ազգին հաւատարմութեան մասին:

Յաջորդ օր, Պէզճեանի հետ ի Բ. Դուռ, Եպարզութիւն մօտ գացին նախորդ և օրուայ Պատրիարքները:

Եպարզութիւն հարցուց անոնց,

— Կրնա՞ք համարձակիլ երաշխաւորելու Օսմ. Տէրութեան մէջ գտնուող բոլոր Ազգին համար, անհաւատարմութեան ո և է նշոյլ մը իսկ չերենալու պայմանաւ:

Նախկին Պատրիարք Պօղոս Արք. աներկիւղօրէն պատասխանեց,

— Հայոց Ազգը հաւատարիմ. հլու եւ տիրասէր ընթացք մը ունի, եւ Օսմանեան Տէրութեան շնորհիւ անդորր ու երջանիկ կեանք վարելով միշտ աղօթող է թէ՛ Առատադուռ Սուլթանին, եւ թէ՛ իւր արդարասէր նախարարներուն համար, որով, թէ՛ ես, եւ թէ՛ կարապետ Պատրիարք ամէն կերպով կ'երաշխաւորենք բոլոր Ազգին համար, ապահով գընելով քեզ, որ այդպիսի ապստամբական վատ խորհուրդ մը երբէք մտքէ իսկ անցած չէ՛:

Եպարզութիւն հարցուց,

— Ի՞նչպէս կրնա՞ք գիտնալ հեռուոր տեղեր բնակող ազգայնոց խորհուրդները, ի՞նչպէս կրնա՞ք ապահովքը նեղ մեզ թէ՛ ապստամբութիւն պիտի չծագի, միթէ՛ ամէն բան ձեր խորհուրդովը կ'ըլլայ:

Պօղոս Արք. ըսաւ,

— Քրիստոնէական կրօնին մէջ ամենակարեւոր օրէնք մը կայ, որ ամէն մարդ իր օրտին գաղտնիքը պարտի խոստովանիլ բախանային եւ թողութիւն ինդրել: Քախանան կը յորդորէ եւ կը խրատէ հեռի մնալ Աստուծոյ եւ մարդկանց ատելի չար գործերէ: Արդ, եթէ բախանայք այդպիսի բան մը

կը լսեն. իսկոյն մեզի լուր կ'ուտան որ առաջին առնեմք: Ահա այս պատճառաւ երաշխաւոր կ'ըլլանք Հայոց Ազգին, միայն ԿԱԹՈՒԼԻԿ ԸՍՏԼԱԾ մաս մը Հայերու չե'նք կրնար եւրաշխաւոր ըլլալ, որովհետեւ անոնք ոչ մեր եկեղեցին կը յաճախեն, եւ ո'չ ալ մեր քահանայից կը խոստովանին:

Եպարգոսը համոզուեցաւ այս հաւատարացումներուն, և Սուլթանին հաղորդեց զանոնք:

Սուլթանը խիստ զայրացաւ՝ դարերէ ի վեր Օսմ. Գահուն հաւատարմաբար ծառայող Հայ Ազգին հանդէպ եղած այս զարշելի զրպարտութեան համար և հրամայեց Հայոց Պատրիարքին որ՝

1.— Բոլոր Էնկիւրիւցի Հայերը իրենց երկիրը աքսորուին:

2.— Բոլոր Հռովմէական կրօնաւորները Եւրոպա աքսորուին:

3.— Պալեսցի Հռովմէականներէն որոնք որ չհնազանդին Հայոց Պատրիարքին՝ աքսորուին Փոքր Ասիոյ քաղաքները:

4.— Մայրապետները նոյնպէս աքսորուին:

5.— Հռովմէականք չը նստին Բերայի և Ղալաթիոյ մէջ՝ ուր Եւրոպացիք կը բնակին, այլ փոխադրուին Հայաբնակ թաղերը:

Հրդեհ մը մոխիրի վերածած էր Ազգ. Պատրիարքարանը և Մայր Եկեղեցին, ուստի, Սուլթանին Ֆէրմանը կարդացուեցաւ Սամաթիոյ Սուրբ Գէորդ Եկեղեցւոյ մէջ, ի ներկայութեան Լոսաւորչական և Կաթողիկ Հայերու հոծ բազմութեան մը:

1827 Դեկտ. 28 ին սկսաւ աքսորը, և խստաշունչ ձմրան մէջ շատեր մեռան: Չորս տարի յետոյ աքսորեալք վերադարձան, և Ֆրանսայի միջնորդութեամբ Կաթողիկ Հայերը ունեցան առանձին Պատրիարքութիւն:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ձ Ո Ր Ր Ո Ր Դ

ՊԵՃՃԵԱՆԻ ԾԱՌԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ
ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՊԵՏՈՒԹԵԱՆ
ԵՒ ԹՈՒՐԲ ՄԵԾ ՀԱՅՐԵՆԻՔԻՆ

— o — | — o —
Թ Ա Ս Վ Ի Ր Ը Հ Ի Ի Մ Ա Յ Ո Ւ Ն

Մեծանուն Պէգճեան, իբրեւ տեսուչ Կայս. փողերանոցին, իր խոհական, հեռատես ու իմաստուն գործունէութեամբ միշտ Կայսեր ու նախարարաց գովեստից և գնահատութեանց կ'արժանանար:

Սուլթան Մահմուտ ա'յնչափ սիրեց «Ա.Ր.Թ.Ի.Ն» ը, որ ամէն օր զայն իր մօտ կը հրաւիրէր, և մեծ յարգ ու պատիւ կ'ընծայէր անոր:

Պէգճեանի Օսմ. Գահուն և Հայրենիքին մատուցած ծառայութիւնները բազմաթիւ են, և որոնցմով փայլեցաւ Ա'ն իբրեւ պարկեշտ և իմաստուն պաշտօնատար, հեռատես ու շրջահայեաց մարդ, և իբրեւ Ազգասէր ու Հայրենասէր Հայ մը:

Ահաւասիկ Պէգճեանի ծառայութիւններուն ամենէն աչքառուներէն ոմանք:

Ռուսիոյ դէմ մղուած պատերազմին առաջին տարին իսկ, մայրաքաղաք Կ. Պոլիսը սովի մատնուեցաւ: Թէեւ Անատոլիոյ մէջ ամեն տեսակ արմատիք արատօրէն կը գտնուէր, բայց, փոխադրական բոլոր միջոցները — ձի, շորի, ուղտ, կառք, նաւեւայլ բանակին տրամադրուած ըլլալով անհրաժեշտ սննդեղէնները կարելի չէր բերել, որով, գտնուած սննդեղէնը հարուստները միայն կը գնէին:

բարձր գիներով, իսկ աղքատ դասակարգը սովի մատնուած՝ փութերու առջեւ առտուէնէ մինչեւ իրիկուն հերթի կը սպասէին, կտոր մը հաց ստանալու համար, որու միջոցին կին ու մանուկներ կոխկռտուելով կը վիրաւորուէին: Այս պատճառաւ, թուրք հանրմները մեծ բազմութեամբ հաւաքուելով Սուլթանին առջեւ հսկայ ցոյցեր ըրին, եւ աղերսագրերով հաց ու դարման խնդրեցին:

Սուլթանը հրամայեց որ Պոլսոյ բոլոր ամուրի, ինչպէս նաեւ մինչեւ տասը տարի առաջ ամուսնացած այրերը, հպատակ թէ օտարական, երեք մասի բաժնուին, և երկու մասը հինգ օր յետոյ իրենց Հայրենիքը կամ Փոքր Ասիա մեկնելու պատրաստուին, որպէսզի մնացեալ ժողովուրդը կերակրելը դիւրանայ:

Կայսերական այս Ֆէրմանը ամենուրեք կարդացուեցաւ ի գիտութիւն ժողովրդեան: Բոլոր ջոջերը խի՛ստ սոսկացին այս հրամանէն:

Ազգ. Պատրիարքարանի մէջ Ամիրայք ու սեղանաւորք ժողով կազմեցին, սւր Պէգճեան իր իմաստուն և հեռատես խօսակցութեամբ համոզեց զանոնք և հաւանեց, ցուց, որպէսզի, իւրաքանչիւրը ըստ կարողութեան, իր ընտանիքին հետ տանի աղքատ ընտանիքներ, անոնց ճամբու տառապանքը թեթեւցնելու եւ օրուայ հացը ապահովելու համար:

Այս կարգադրութիւնը բոլոր ժողովականաց կողմէ որչափ որ ընդունուեցաւ և քահանայից հրամայուեցաւ որ իրենց ժողովրդեան ցանկերը պատրաստեն, սակայն Պէգճեան խիստ անհանգիստ էր, որովհետեւ ո՛չ միայն Հայոց՝ այլ ամեն ազգէ աղքատ դասակարգը սլիտի մատնուէին մահացունող դժբաղտութեանց: Այս իսկ մտածումով, որոշեց Սուլթանին սիրտը շինել, եւ տարբեր կարգադրութեամբ մը հտ առնել տալ Հրովարաալը:

Ուստի. ուղղակի Ռա մ ի գ Ձ ի ֆ թ լ ի կ ի գնաց, ուր

Սուլթանը կը նստէր, իսլամութեան նուիրական կանաչ դրօշին պահպանման համար: Պէգճեան Սուլթանին ներկայանալով երկարօրէն պարզեց այն բոլոր ցաւալի հետեւանքներն, որոնք անխուսափելիօրէն պիտի պատահէին իր տուած հրամանին գործադրութեամբ:

Սուլթանը անդրադարձաւ իր սխալին, և Արի ֆ է ի այդ գիշերը նսր Ֆէրմանով մը հրամայեց թէ ամեն ոք ազատ է իր մէկէն կամ Փոքր Ասիայէն արմատիք բերելու և ուզած՝ զնովք ծախելու, ազատ՝ ո և է տուրքէ:

Եւ ահա կարճ ժամանակուայ մէջ, Պոլիսը ողողուեցաւ ցորենով, ալիւրով, և ամեն տեսակ մանրեղէնով, որով սովն իսպառ անհետացաւ, և մայրաքաղաքին ժողովուրդը փրկուեցաւ վտանգալից տարագրումէն:

Սուլթանը, մեծամեծներն ու բոլոր ժողովուրդը գովեցին ու օրհնեցին Պէգճեանը, իր իմաստութեան և ժողովրդանուէր ճշմարիտ հայրենասիրութեան համար:

Այս դէպքին վրայ էր, օր մը Սուլթանը հիասքանչ խանդաղատանքով մը Պէգճեանին ըսաւ՝

« Ա՛րթին, իմ հացս որ կ'ուտես, քեզի յաւիտենական մնունդ տայ »:

Պէգճեան ուրախ էր ժողովուրդին ի նպաստ ձեռք բերած իր այս յաջող արդիւնքէն: Իր քսակէն ալ, Պատրիարք Հօր միջոցաւ 100.000 դրուշ բաշխեց տնանկ և չքաւոր Հայոց:

Օսմ. Տէրութիւնը պարտաւորուած էր Ռուսաց դէմ պատերազմը շարունակել, բայց, արքունի դանձր դրամ չկար, անհրաժեշտ ծախքերը հոգալու համար: Մեծ վէճեր և Օսմ. բանակին Սպարապետ ԲԱՇԻՏ ՓԱՇԱ, որ պատերազմին ճակատը կը գտնուէր, խորհուրդ տուաւ Սուլթանին պղինձէ դրամ կտրել: Սուլթանը հաւանեցաւ և հրամայեց փողերանոցի տեսուչ Պէգճեանի որ պղինձէ մէկ, կէս, և քառսրդ դրուշնոց դրամներ պատրաստէ:

Պէզճեան Սուլթանին առաջարկեց փոխանակ զու՛տ պղինձի՝ արծաթախառն պղինձէ աւելի արժէքաւոր դրամներ հաւաքարակ հանել, որով արքունի գանձը տամն անգամ աւելի պիտի շահէր:

Սուլթան Մահմուտ համոզուելով փոխեց իր հրամանը, և արտօնեց Պէզճեանը՝ իր ծրագրածն ընելու: Ամիրան Ֆէթվա հանել տուաւ Շէյխ-իւլ-իսլամին, հրամայելով որ բոլոր մզկիթներու աղօթատեղիներու և ժողովրդեան մօտ եղած պղինձ, արծաթ և կապարեղէնը տրամադրուին արքունի փաղերանոցին, որով, կարճ ժամանակէն հրապարակ ելան Սուլթան Մահմուտ Պէշլիկի բաւած նոր դրամները, որ մինչև 90ական թուականները կը գործածուէր իբրեւ ընթացիկ դրամ:

Մեծ Եպարզոս Բէշիտ Փաշա խիստ զայրացաւ Պէզճեանի դէմ, այս փոփոխութեան համար: Արդէն, անոր մասին իրեն շատ մը գանգատներ ալ հասած ըլլալով, Բէշիտ Փաշա պատերազմէն վերջ երբ Պոլիս հասաւ, իր մօտ կանչել տուաւ Պէզճեանը, մտադրելով մահուամբ պատժել զայն:

Ամիրան, որ արդէն իմացած էր այս պարագան, նախ զնաց Մայր Եկեղեցի, աղօթեց, Յակոբայ Մծբնայ Հայրապետին «Ջարժանահաս մահ տարածամ» շարականը երգեց ծնագոյք, հաղորդուեցաւ Յիսուսի Քրիստոսի կենարար Մարմնոյ և Արեամբ, ու ինքզինքը յանձնելով Աստուծոյ պաշտպանութեան, զնաց Բ. Դուռ, և ներկայացաւ Բէշիտ Փաշայի:

Մեծ Եպարզոսը նախապէս պաղ ընդունելութիւն մը ըրաւ Պէզճեանի, և զայրացկոտ հարցումներ ուղղեց անոր: Սակայն, Պէզճեանի տուած բացատրութիւններէն տեսնելով որ անմեղ է, ղիջաւ, հրամայեց նստիլ, և սուրճ ու նիկարով պատուեց զայն, աւելութեան մատուցած ծառայութիւնքը գովեց, յետոյ յարգանք ճամբու դրաւ:

Պէզճեան փառք տուաւ Աստուծոյ, մահուան վտանգէն փրկուելուն համար: 50 հազար դրուշ բաշխեց Եպարզոսին սպասաւորներուն, իսկ 20 հազար դրուշ ալ շնորհեց Հայ աղքատաց:

Բայց Պէզճեանի վերապահուած էր Օսմանեան Տէրութեան ամենամեծ ծառայութիւնը մատուցանելու բացառիկ պատիւը:

Ռուսիոյ հետ 1829 Սեպտ, 14 ին Էտիրնէի մէջ կընքուած հաշտութեան դաշնագրի պայմաններուն համաձայն, Թուրքիա երեք անգամէն պարտ էր Ռուսիոյ վրճարել 157.000.000 Ֆրանք պատերազմական տուրք: Եթէ Սուլթանը անկարող ըլլար վճարել, Ռուսիա իրաւունք պիտի ունենար գրաւելու Ռումանիան և Պոլկարիան:

Առաջին մասնավճարը Ջարը Սուլթանին շնորհեց, երբ խալիլ Փաշա իբրեւ «Արտասովոր Դեսպան» Ռուսիա երթալով Ջաբին մատոյց՝ Սուլթանին կողմէ ղրկուած արժէքաւոր ընծաները:

Երկրորդ մասնավճարի օրը լրանալուն, Ռուս դեսպանը երբ գումարը պահանջեց՝ արքունի գանձը գրեթէ դատարկ էր: Նախարարները՝ անկարող ու եւէ ճար գրտնելու, չէին համարձակէր ներկայանալ Սուլթանին, որ մտահոգւած էր այս կացութենէն, ու կը ցաւէր նախարարներուն անճարակութեան վրայ:

Պէզճեան կը ներկայանայ Սուլթանին և տեսնելով անոր թախծոտ վիճակը, կը հարցնէ, թէ ի՞նչ այդ մտահոգութեան շարժառիթը: Սուլթանը կը պարզէ կացութիւնը: Ամիրան հրաման կը ինչդէ արտօնել ղինքը իր ուզածն ընելու, որպէսզի երեք օրուան մէջ կարողանայ հատուցանել այդ պարտքը: Կայսրը կ'արտօնէ ղինքը:

Յարութիւն Ամիրայ լիազօրուած, իսկոյն Բերա անցաւ, և բոլոր Եւրոպացի սեղանաւորներն ու վաճառականները ժողովի հրաւիրելով համոզեց զանոնք, որ իրենց

վճարեն այդ պարտքը, ու ի՞նք, կարճ ժամանակի մէջ, այդ գումարը իրենց պիտի հատուցանէ՝ տոկոսովը:

Եւրոպացիք՝ որ մեծ վստահութիւն ունէին Պէզճեանի ուղղամտութեան վրայ, յօժարութեամբ ընդունեցին անոր առաջարկը, և յաջորդ օրն իսկ գումարը դնսպանին վճարելով, պարտամուրհակը բերին յանձնեցին Ամիրա-յին, որ շնորհակալութիւն յայտնեց անոնց, և կրկին գա-նոնք վստահեցուց թէ՛ շուտով պիտի վճարէ իրենց:

Յարուժիւն Ամիրայ մուրհակն առնելով, իսկոյ՞մպա-լատ գնաց, և կայսեր ներկայանալով ծունր զբաւ, խո-նարհութեամբ համբուրեց կայսեր քղանցքը, և անոր ոտ-քերուն առջեւ փռեց Ձարին խոշոր կնիքն ու ստորա-գրութիւնը կրող մուրհակը:

Սուլթանը խիստ ուրախացաւ ու հիացաւ Յարու-թիւն Ամիրայի այսքան մեծ, հաւատարիմ և անփոխա-րինելի ծառայութեան վրայ, լսեց Պէզճեանի տուած բա-ցատրութիւնները, և գովելով անոր խոհական իմաստու-թիւնն ու տիրասիրութիւնը, իջաւ Գահէն, ու իր ձեռ-քով Յարութիւնի վզէն կախեց կայսերական կենդանա-գիրը, և անհուն խանդավառմամբով մը ըսաւ,

— Ա՛րթին, քեզի՛ կը շնորհեմ ԹԱՍՎԻԻԸ ՀԻԻՄԱՅՈՒՆ շքանշանս՝ որ թագաւորներու միայն յատուկ է: Դու՛ն արժանի ես այս պատիւին, Տէրութեանս մատուցած քու թանկագին ծառայութիւններուդ համար: Ասկէ ի զատ, քեզի իրաւունք կ'ուտամ նախարարաց և Պետական խոր-հրդայ ժողովոց մասնակցելու, նախարարական պատուով ձի և նաւակ գործածելու, ամէն օր կայս. պալատս գա-լով կերակուրներն տնտեսելով հո՛ս ճաշելու, և առանց հրամանի, ազատօրէն իմ քովս զալու: Հիմայ գնա՛ Բ. Դուռ, և Մեծ Եպարգոսին յանձնէ այս ընկալագիրը:

Պէզճեան շտապեց Պապը Ալի, ուր նախարարներն և մեծամեծները Եպարգոսին մօտ ժողով գումարած էին,

խորհրդակցելու համար թէ՛ ի՞նչպէս կարելի էր ելից հը-նարք մը գտնել ու այդ պարտքը վճարել:

Ճիշդ այդ խորհրդակցութեանց պահուն էր, երբ որ Պէզճեան իր գալն իմացուց Մեծ Եպարգոսին, որու հրա-ւերին վրայ ներս մտաւ Պէզճեան խորհրդասրահէն:

Պէզճեան ուղղուեցաւ Մեծ Եպարգոսին, և ծունկի գալով համբուրեց անոր քղանցքը, ու անոր ներկայա-ցուց ընկալագիրը: Եւ մինչ նախարարները զարմացած ապշութեամբ կը նայէին ընկալագիրն, Պէզճեան կամաց մը քակեց բաճկոնին վերի կոճակները, և երեւան բերաւ վզէն կախուած կայսեր կենդանագիրը:

Մեծ Վէլիր ու նախարարները ԹԱՍՎԻԻԸ ՀԻԻԻՄԱՅՈՒՆ ԻՆՆԵՐ տեսնելուն պէս իսկոյն ոտքի կանգնեցան ու խոնարհութիւն ըրին Պէզճեանի, ու նստեցնելով քո-վերնին, սկսան հարցափորձել դայն:

Պէզճեան միառմի պարզեց անոնց թէ ի՞նչպէս երեք օրուան մէջ յաջողած էս այդ պարտքը հատուցանել և արժանանալ կայսերական գնահատման և այդ բարձր շքանշանին:

Բոլոր նախարարները գովեցին Պէզճեանի հայրենա, սիրութիւնը, թանկագին ծառայութիւնները, և շնորհա կալութիւն յայտնեցին որ թէ՛ զիրենք և թէ տէրութիւ-նը փրկած էր իր իմաստուն ձեռնարկով:

Ահա ա՛յս գործին համար է, որ ժողովուրդին մէջ կը խօսուի թէ՛ Պէզճեան օր թագաւորութիւն ըրած է:

Սուլթան Մահմուտ այլեւս իր անբաժան ընկերը և խորհրդականը հռչակեց Պէզճեանը, որմէ կ'ակնածէին բոլոր մեծամեծները, և յարգանքով կը մօտենային անոր: Ազգն ալ ուրախ էր իր այս ղաւկին վայելած բարձրա-գոյն պատիւներուն և դիրքին համար,

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ՊԵՋՃԵԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻԻՆ ԱՄԻՐԱՅԻ
ԱԶԳԱՆՊԱՍՏ ԳՈՐԾՈՒՆ ԷՈՒԹԻԻՆ Ը

0000000000000000

Յարութիւն Ամիրայ Պէգճեանի ազգանպաստ գործերը խիստ բազմաթիւ են: Կարելի չէ մի առ մի մանրամասնել զանոնք այս փոքրիկ հատորին մէջ: Կ'ուտանք անոնցմէ կարեւորագոյնները:

1826 Յուլիս 8-20 ին Պոլսոյ կողմը պատահած ահռելի հրդեհը, որ Այա Սօֆիայէն մինչեւ Սուլթան Պալատ, և Պահճէ Գաբուէն մինչեւ Լանկա տարածուած ու հազարաւոր տուններ, մզկիթներ, պանդոկներ և այլ շէնքեր հրոյ ճարակ ըրած էր, լափիւղած էր նաեւ Գուժ Գաբուի Հայոց մայր Եկեղեցին ու Պատրիարքարանը: Երկար ատեն կարելի չէր եղած վերաշինութեան հրամանը ձեռք բերել:

Օր մը, երբ Պէգճեան Եէնի Գաբուի բաղնիքը գացած էր, Սուլթանէն կանչուեցաւ: Յարութիւն շտապեց երթալ պալատ: Սուլթանը՝ որ տեղեակ էր Յարութիւնին ուրկէ գալէն՝ հարցուց թէ հանգիստ էիր բաղնիքին մէջ:

Յարութիւն՝ որ ասանկ առիթի մը կը օգտուէր, պատասխանեց.

« Վեհափա՛ռ Տէր, մինչեւ հիմա այրած Մայր Եկեղեցին աւերակ մնացած ըլլալով, այս օր. կիրակի, այս ցուրտ և խոնաւ օդին, նոյն տեղը զխաբաց կանգնած, Չերդ Վեհափառութեան կենաց համար երբ կաղօթէի, նանտիկ մսեցայ, ու փութացի բաղնիք երթալ, որով անհանգիստ եղայ »:

Սուլթան Մահմուտ հրամայեց որ առջինէն աւելի գեղեցիկ շինուի Մայր Եկեղեցին:

Պէգճեան Սուլթանին ոտքը ինկաւ, և արտասուալից աչքերով շնորհակալ եղաւ անոր: Տուն դառնալով, իր սպասաւոր Թէլլի Յարութիւնը ղրկեց կարապետ Պատրիարքին հաղորդելու այս բերկրառիթ լուրը:

1828 Փետր. 5ին(Հ. Տ.) շինութեան արքունի հրովարտակն եկաւ, և Պէգճեան իր մօտ կանչելով արքունի ճարտարապետ Գրիգոր Ամիրան և Մ. Տէվլէթ կարապետ ճարտարապետը, յատակագիծը անոնց պատրաստել տրւաւ: Հիմնարկութիւնն եղաւ Փետր. 10 ին, իսկ շինութիւնք աւարտեցան Սեպտ.ի վերջը:

Շինուեցան երեք մեծ և երեք փոքր հոյակապ ու փառաւոր եկեղեցիներ, իրենց պահարաններով, Հայերէն լեզուի ուսուցման համար Ուսումնարան մը, ինչպէս և երաժշտութեան դասի Վարժոց մը: Ասոնց քով ջրալից աւազան մը, ջրհանի և ջրհանկիւրներու սենեակներ շինուեցան: Մայր Եկեղեցւոյ դէմ կանգնուեցաւ ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՏՐԻԱՐԿԱՐԱՆը:

Այսքան հսկայ և ընդարձակ շինութիւն մը ութը ամսուան մէջ գլուխ հանուեցաւ ծախսուելով մօտաւորապէս Ե Ր Ե Ք Մ Ի Լ Ի Ո Ն Ղ Ր Ո Ի Շ, որուն կարեւոր մէկ մասը տուաւ Յարութիւն Ամիրայ, իսկ մնացեալը հայթայթուեցաւ Ազգին մեծամեծներուն և բոլոր ազգայնոց նուիրատուութեամբ:

Օծման արարողութիւնները կատարուեցան Պոլսոյ համար աննախընթաց եղող փառաւոր հանդիսութեամբ մը, որուն ներկայ էր մայրաքաղաքին ամբողջ Հայ եկեղեցականութիւնը, և ծովածաւալ ժողովուրդ (Հոկտ. 14): Մայր Եկեղեցին, որ կարապետ Պատրիարք օծեց, կոչուեցաւ Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾԻՆ՝ յանուն Տիրամօր Ս, Կուսի Հրաշալի Վերափոխման: Հիւսիսի կողման երկրորդ եկե.

ղեցին օծեց Աստուածատուր Արքեպիսկոպոս, կոչուեցա Ս. Խաչ: Երրորդ հարուակողմի եկեղեցին՝ որ Երեմիա Արք. օծեց, յանուն Որդւոց Որոտման՝ Յակոբայ և Յովհաննու առաքելոց: Իսկ միւս երեք փոքր եկեղեցիները անուանուեցան Ս. Օննդեան, Սրբոց Հրեշտակապետաց և Ս. Յարութիւն: Ա.ը օծեց Պատր. փոխանորդ Բարթոլոմէոս Վարդապետ, Բ.ը՝ Անդրէաս Վրդ., իսկ Գ.ը, որ Պէգճեանի փափաքով Ս. ՅԱՐՈՒԹԻԻՆ կոչուեցաւ՝ օծեց Ս. Երուսաղէմի Պատր. փոխանորդ Յովհաննէս Վարդ.:

Պէգճեան Մայր Եկեղեցւոյ նուիրեց բազմաթիւ եւ թանկագին սպասներ, զարդեր, որոնց վրայ իր արձանագրեալ յիշատակութիւնը կը ֆնայ յաւէտ:

Պէգճեան ի հիմանէ վերաշինեց Գում Գարուի Լուսաւորչեան Դպրոցը, որ կոչուեցաւ ՊԵՉՃԵԱՆ ՄԱՅՐ ՎԱՐԺԱՐԱՆ, և որուն մատակարարութեան հոգը յանձնեց ոսկերիչ արհեստաւորներու:

Գում Գարուի Դուրսի ձկնորսաց թաղին մէջ շինեց աղջկանց և մանչերու յատուկ երկու վարժարան, ի յիշատակ իւր անմահ ծնողաց կոչելով զանոնք ՊՈՂՈՍԵԱՆ և ՎԱՐԺԱՐԱՆ, և որոնց տեւականութիւնը ապահովելու համար 230.000 դրուշ պահ տուաւ Մայր Եկեղեցւոյ, սա պայմանով որ, անոր տոկոսը եղող հազար զրուշը ամսէ ամիս վճարուի յիշեալ երկու վարժարաններուն: Սոյն դաշինքը՝ որ Աղաւնի և Կարապետ Պատրիարքներու Ազգ. ժողովոյ և Ամիրայից կողմէ վաւերացեալ է, մինչեւ այսօր անփոփոխ կը դործադրուի:

Իսկ նոյն թաղի եկեղեցին Պէգճեանի մահէն շատ ետքը, 1833 թուին շինուեցաւ, և ի յիշատակ մեծանոն բարեխարխն՝ կոչուեցաւ Ս. ՅԱՐՈՒԹԻԻՆ:

Ամէն տարի, Ս. Զատիկի երկրորդ (նոր) կիրակին, ըստ կտակին, օրուայ Պատրիարքը նոյն տաճարին մէջ հանդիսաւոր Ս Պատարագ կը մատուցանէ. ու կը նա

խազահէ հողեհանգստեան սրտաբուխ արարողութեան, զոր կը կատարուի թաղին հայութեան կողմէ, ի յիշատակ յաւէտ անմոռաց Պէգճեանի:

Պէգճեան Բերայի մէջ ազգատ աղջիկներու համար հաստատեց ասեղնագործութեան Արհեստանոց Վարժարան մը, որուն տեսչութիւնը յանձնեց նշանաւոր տիրացու Սերովբէի, որ փողերանոցին մէջ ոսկերիչ էր:

Բերայի Գոնավուլա և Սքօտէլա թաղերուն մէջ,

19րդ Դարու կրթասէր բարերարներէն մէկը
ՃԱՆԻԿ ԱՄԻՐԱՅ ՓԱՓԱՉԵԱՆ

երկու վարժարան բացուած էին 1850 ին Տ. Զաքարիա քահանայի ջանքերով և Ճանիկ Ամիրայ Փափագեանի մեծազուժար նփթական զոհողութեամբ:

1.— Սոյն գրքիս աշխատասիրողը իր նախակրթութիւնը ստացած է Պօղոսեան եւ Վառվառեան վարժարանին մէջ 1895 էն մինչեւ 1901, աւարտելով նաեւ յատկապէս մեզ՝ չորս աշակերտի համար բացուած ԼՐԱՅՈՒՅԻՉ ԳԱՍԵՆԹԱՅ Քըշրյանանաւաւարտ ելաւ, եւ նոյն տարւոյ 73 դպրոցաւարտ

Վերոյիշեալ երկու թաղերուն մէջ աղբիւր չգտնուե-
լուն պատճառաւ թէ՛ ժողովուրդը և թէ՛ դպրոցական մա-
նուկները ջուրի նեղութիւն կը կրէին, և ոտիպուած էին
հեռաւոր տեղերէ ջուր բերել տալ: Այս խեղճութիւնը ի-
մացուցին Պէզճեանի, որ Սուլթանին ուրախ մէկ պա-
հուն, յանուն դպրոցական մանուկներուն աղերսագիր մը
տուաւ: Սուլթան Մահմուտ հրաման ըրաւ աղբիւրներ շի-
նել այդ երկու թաղերուն մէջ:

* * *

Յարութիւն Ամիրայ ձեռնարկեց նաև Խասգիւղի Ս.
Ստեփաննոս եկեղեցւոյ շինութեան: Կարգ մը նախան-
ձորքներ, Ամիրային մեծագործութիւններէն նեղուած եւ
վիրաւորուած, կ'ուզէն Սուլթանին աչքէն ձգել իր հա-
ւատարիմ Արթինը: Ուստի, աղերսագիր մը կ'ուտան Նո-
րին Վեհափառութեան, ամբատանելով Գազաղ Արթինը
թէ՛ Խասգիւղի մէջ այնպիսի մեծ ու բարձրահայեաց ե-
կեղեցի մը շինել կ'ուտայ, որ պիտի իշխէ էյուպ Սուլ-

ներուն մէջ այս առիթը գրողը Առաջին Դանդիսանալով Ու-
սումնական Խուկրիոյ կողմէ արժանացաւ ոսկետառ դրեալ
ԳՈՎՈՒԹԵԱՆ ԲԱՐԵՆԻՇ ԻՆ: Վարժարանին տնօրէնն էր Ծա-
նօթ Գաստիտըակ Տիար Պօղոս Պէզճեան, իսկ Ուսուցիչներ՝
Տ. Տ. Յար. Գուլումճեան՝ Գաղղիերէն, Տօրթ. Ենօվք Թէյեան
Գիտութիւն, Թիւ եւ Տոմարակալութիւն. Տիգրան Նշաստա,
ճեան՝ Պուրրերէն, Եղիազար Տէօվլէթեան՝ Հայերէն, Արշակ
Ա. Ալպոյաճեան՝ Գրականութիւն, Նազարէթ Եզմաճեան
Պատմութիւն եւ Աշխարհագրութիւն. ցովհանէս Մեհտէրեան
Եւր, Զայնագրոթիւն, Ռուբէն Սերոբեան՝ Գծագիտութիւն,
Իսկ Թիւրք Լուսուցիչ մը, որուն անունը դժբաղդաբար չեմ
յիշեր, Թուրքերէն լեզուաւ կ'աւանդէր Օսմ. Պատմութիւն:

Շրջանաւարտներս էին. Պ. Պօղոս Իւթիւճեան Զարտա-
րապետ, այժմյանգուցեալ է, Լեւոն Աւագեան, Նկարիչ եւ
հրապարակագիր Ի Պօլիս, եւ ես:

Թան մզկիթին: Կամ պարզ խօսելով, Խաչը Մահիկին
վրայ պիտի տիրապետէ. . . :

Սուլթան Մահմուտ այս պարագան ստուգելու հա-
մար, հարցում կ'ուղղէ Գազաղ Արթին Ամիրային թէ՛
Խասգիւղի մէջ եկեղեցի՞ շինել կ'ուտայ:

Խորամանկ Պէզճեան կը Պատասխանէ թէ՛ ինք չէ
շինողը, այլ՝ Հայ ժողովուրդը, և հրամանագիրն ալ առ-
նուած է:

Սուլթանը հասկցած էր թէ՛ այդ ամբաստանագիրը
նախանձի արդիւնք էր. ուստի կը հրամայէ Յարութիւն
Ամիրային այնչափ բարձր շինել եկեղեցին որ ինք Քեա-
ղտհանէ պտոյտի գացած ատեն կարենայ զայն տեսնել
ծովուն վրայէն:

Պէզճեան, Սուլթանին այս հրամանը կը հաղորդէ
ճարտարապետին, որ երկու օրուան մէջ իր ճարտար դոր-
ժաւորներուն շնորհիւ կը յաջողի եկեղեցւոյ երկրորդ վեր-
նատան յարկի ճակատը արագօրէն շինել: Սուլթանը
Յարութիւնի հետ Զաղլաղանի պալատը գացած ատեն
կը հարցնէ Արթին Ամիրային թէ՛ ու՞ր է շինուած եկե-
ղեցին: Յարութիւն Ամիրայ ձեռքով կը ցուցնէ բարձ-
րացած շէնքը և Սուլթանը գոհ կը մնայ:

Պէզճեանի քոյրը բարեպաշտուհի Տիկին Համաս-
փիւո Մերկէրեան, իր ծախքով ի հիմանէ նորոգել տուաւ
էյուպի Ս. Եղիա եկեղեցին, իսկ բարեգարդութեան ծախ-
քերը ըրաւ Պէզճեան որուն նուիրած մեծ ու գեղեցիկ
շահը մինչեւ այսօր եկեղեցւոյ կեդրոնէն կախեալ կը շոգ-
շողայ, իբրեւ կենդանի վկայ:

Պէզճեան Թանկագին սպասներ նուիրած է Իւսկիւ-
տարի Ս. Խաչ եկեղեցիին: Կը հաւաստեն, թէ զաւառական
շատ մը եկեղեցիներու ալ նմանօրինակ յիշատակելի նը-
ւիրատուութիւններ ըրած է Պէզճեան:

Արքունի նաւարանին մէջ Բ. Դրան կողմէ մատուռ մը իր չորս որմերով և առաստաղով կիսաւարտ վիճակով յանձնուեցաւ Աղգին: Պէզճեան իր քսակէն աւարտեց ու բոլոր պէտքեր ալ հոգալով օծել տուաւ զայն, որ կոչուեցաւ Ս. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ Եւ որովհետեւ եկեղեցին սեփական ժողովուրդ չունէր, Պէզճեան հինգ հազար դրշ. Մայր Եկեղեցւոյ սնտուկին յանձնեց, սա պայմանաւ որ անոր յիսուն դրուշ շահը ամսէ ամիս Գասըմ Փաշայի Սուրբ Յակոբ եկեղեցւոյ քահանայից դասուն տրուի, որ պէսգի անոնք կարգաւ քահանայագործեն նորաշէն Ս. Յարութիւն եկեղեցւոյ մէջ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Վ Ե Յ Ե Ր Ո Ր Դ

—(օ)—

Պէզճեանի գործերէն զանազան դրուագներ.— Սուլթանին հետ կատարած իր պտոյտներն ու բարեգործութիւնները:

Տ Ն Ա Ն Կ Ա Յ Ս Ն Տ Ո Ւ Կ Ի Ն Կ Ա Չ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ը

օօօ—օօօ—օօօ

Չի կարծուի թէ Պէզճեան Սուլթանին ամենասիրելի ծառան և խորհրդականը ըլլալով թշնամիներ չունէր: Հակառակը, շատ մը մեծամեծներ, աւագանիներ նախանձելով անոր վայելած դիրքին, թէև կը ջանային ամէն առթիւ Սուլթանին առջև չարախօսել անոր մասին, աչքէ ձգելու համար զայն, բայց Պէզճեան իր խսկական, հեռատես, սիրաշահող, համեստ և քաղցր բնաւարտութեամբ

քանի՛ քանի՛ անգամներ կանխեց ու իրմէ հեռացուց ահաւոր վտանգներ: Մանաւանդ, երբ նկատի առնենք այն շրջանը՝ որուն մէջ կ'ապրէր, և ա՛յն մոլեռանդ բարձրաստիճան անձնաւորութիւնները՝ որոնք Սուլթանին անհուն վստահութիւնը կը վայելէին և մեծ ազդեցութիւն ունէին,— ինչպէս, Մեծ Վէզիր Սէլիմ ՓԱՇԱ, Սպարապետ ԽՈՒՍՐԷՎ ՓԱՇԱ, ԲէՇիՏ ՓԱՇԱ, և այլն — որոնց հետ իր ներկայութեանը կատակել կը հրամայէր Կայսրը Պէզճեանի: Ու Պէզճեան թէ՛ Կայսեր խօսքը կը յարգէր, և թէ՛ նախարարներուն սիրտը կը սիրաշահէր:

Մեր Աղգին ալ բազում նախանձողներ ունեցաւ նա, մանաւանդ Ամիրայից դասէն, որոնք Պէզճեանի բարեսիրական ձեռնարկներէն, Կայսեր Տէրութեան մեծամեծներուն, և բոլոր ժողովրդոց առջև վայելած մեծ և ակնածալից յարգանքէն կը խիթային ու կը նեղուէին: Սակայն Պէզճեան այս բոլորին տեղեակ ըլլալով հանդերձ, միշտ ներողամիտ գտնուելով, խոնարհութեան և ներողամտութեան օրինակ կը հանդիսանար: (2)

— օ — օ — օ — օ — օ —

2. Պէզճեան Յարութիւն Ամիրայ, իբրեւ ջերմեռանդ հաւատացեալ եւ բարի քրիստոնեայ մարդ, երբէ՛ք չէր իր պարտանար իր բարձր աստիճանին, վայելած պատիւին, եւ ունեցաւ հարստութեան վրայ, ինչպէս կ'ընեն արդիականները, այլ, այդ բոլորը կը նկատէր Աստուծոյ պարգեւած շնորհները. որոնք մէկ վայրկեանէն միւսը կրնան կորզուիլ մեզմէ. եւ գմբժ թողուլ անշնորհ՝ ուրիշին օգնութեանը կարօտ թշուառ, եւ ամենուն նողկալի:

Այս իսկ մտածումով, Պէզճեան իր բոլոր կեանքը նուիրեց ԲԱՐԵԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ կատարելու ո՛չ թէ՛ միայն Հա՛մ Ժողովուրդին. այլ եւ Թուրք, Յոյն. Հրեայ բոլոր աղքատ, թշուառ հայրենակիցներուն անխտիր, որոնք կ'օրհնէին զինքը. աղօթելով իր Թանկագին կենաց: Պէզճեան նիւթապէս օգնեց Ղաթիի միջոցով իր Թանկագին կենաց: Պէզճեան նիւթապէս օգնեց Ղաթիի միջոցով իր Թանկագին կենաց: Պէզճեան նիւթապէս օգնեց Ղաթիի միջոցով իր Թանկագին կենաց: Պէզճեան նիւթապէս օգնեց Ղաթիի միջոցով իր Թանկագին կենաց:

Պոլսոյ մէջ, Ազգ. գործերու շտաբը, Ամիրաները երկու մասի բաժնուած՝ իրարու դէմ կը պայքարէին:

Այս երկու խումբէն մէկուն գլուխը կը գտնուէին սեղանաւորներ և առեւտրականներ, կեդրոն ունենալով Խասգիւղը: Այս խումբին գլխաւոր ջիղն ու ոգին էր օրուայ խորագէտ և քաջաքարող Տ. Կարապետ Պատրիարք: Ասոնք տողորուած էին աղատ գաղափարներով:

Երկրորդ խումբի գլուխը կեցած էին հին աւանդու, թիւններու և սովորութիւններու ջերմ պաշտպան ճարտարապետ, արհեստապետներ և Ալինցի հին գերդաստանի շտաբիդներ:

Այս երկու հոսանքին մէջ Պէզճեան չէզոք դիրք մը բռնելով անոնց վրայ հակակշռի դեր ի գործ կը դնէր, և իր հօգի ազդեցութեամբ, երկու կողմին միացման օղակը կը հանդիսանար:

Պէզճեան, իբրև Պոլսեցի. և ժողովուրդի խոնարհ և արհեստաւոր դասէն դէպի Ամիրայական բարձր պատիւին հասնող մէկը, միշտ հասարակ ժողովուրդին կողմը բռնեց, և իր բարերար ազդեցութեամբ յաջողեցաւ որոշ հոսանք մը ստեղծել: (5)

Ու Պէզճեան. այսպէս կրցաւ հասարակ ժողովուրդին վրայ իշխող Ամիրայական դիկտատորութիւնը հի-

թեան: Տասներկու ոսկեզօծ, մեծադիր եւ թանկագին Աւետարան նստիւրեց Լանկայի Յունաց Ս. Թորոս եկեղեցոյ:

Պէզճեանի մեծագործութեանց շարքը երկար է եւ անն հաշուելի: Մենք սակայն յայտնի կարեւորագոյնները միայն կ'ուտանք գրգոյլիս այս նեղ էջերուն մէջ:

3.— Այս մասին կը վկայէ ողբացեալ յայտնի բանասէր Տիար Յ. Գ. Մըմըրեան, իր ԺԹ. Գար եւ Յովն. Պրուսացի Տէրոյնց անուն երկասիրութեան 45, 46, 47 էջերուն մէջ:

սովին չէզոքացնել, և Ազգային հաստատութիւններու մատակարարումի գործոց մէջ էսնաֆ և արհեստաւոր ժողովուրդին մասնակցութիւնը ապահովել:

ՊէՉՃԵՆԱԻ, ՊԱԼԱԹԵՅԻ ԳԷՈՐԳ ԴՊԻՐ,
ԵՒ ՊՍՏՈՒԵԼԻ ԳՐԻԳՈՐ ՓԷՇՏԻՄԱԼՃԵԱՆ

Ինչպէս տեսանք, Յարութիւն Պէզճեան, իր Ազգին յառաջդիմութեան ի նպաստ ո՛չ միայն իր հօգի ազդեցութիւնը և խորագէտ միտքը, այլ և իր հարստութիւնը շտաբիդի նկատմամբ չ'ուսումնասիրէր:

Այն ատենուայ նշանաւոր ուսումնականներէն էին ՊՐՈԽՍԱՅԻ ՅՈՎՆ. ՏԷՐՈՅԵՆՅ և ԳՐ. ՓԷՇՏԻՄԱԼՃԵԱՆ ուսուցիչները, առաջինը իբր լեզուագէտ, իսկ երկրորդը իբր հայագէտ և իմաստասէր: (1)

Յարութիւն Ամիրայ իր պաշտպանութեան տակ առաւ Փէշտիմայճեան պատուելին, ուստարեց անոր գրաւան գործերուն: (*)

Պատուելի Փէշտիմայճեան Պէզճեանի մօտ մեծ համակրութիւն կը վայելէր, և անոր թելադրութեամբ էր որ Յարութիւն Ամիրայ իր ծախքով, և ի յիշատակ իւր անուան տպագրել, և բոլոր Ազգային դպրոցներուն ձրիօրէն բաժնել տուաւ Պալաթի կրթական հորիզոնին «Գիսաւոր Աստղը» հանդիսացող նշանաւոր լեզուագէտ Պալաթցի հանգուցեալ ԳԷՈՐԳ ԴՊԻՐ Պարսկերէնէ Հա

1.— Յովն. Տէրոյնց կը վայելէր Պալեան կարապետ Ամիրայի պաշտպանութիւնը:

(*) Այս երկուքէն զատ Պալաթ մէջ կային շատ լեզուագէտ և գիտուն անձեր, ինչպէս. Յակոբ Նալեան: Յիւրիքա Պօղոս, Սարգիս սարաֆ Յովհաննէսեան, Թազուր Վարժապետ, և յլն:

երէն բառգիրքը, զայն կորուստէ փրկելու, և ՅԱզգին զա-
յակաց օգտակար ըլլալու անկեղծ փափաքով: (**)

Պէզճեան Ամիրայ, Պալաթի և Ֆէնէրի բարձունքը,
ԳԱՆԼԸ Քիլիսի կոչուող թաղին մէջ իր ծախքով զըպ-
բոց մը հիմնեց, յանուն Ս. ԱՌԱՔԵԼՈՅ, և որուն հոգա-
ծութիւնը յանձնեց Հայ գինեպաններու էսնաֆին: (1)

Պէզճեան նմանապէս օգնեց ՎԵՆԵՏԻԿԻ ՄԽԻԹԱՐ-
ԵԱՆ Հայրերուն, անոնց պատրաստած « ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ
ԱՌԱՔԱՆԻՆ տպարարութեան բոլոր ծախքը հոգալով
իր քսակէն:

Նոյնպէս, Պէզճեան, իր բարեկամ փափազեան Ճա-
նիկ Ամիրայի հետ համախորհուրդ, 40.000 դահեկանի
գումար մը յանձնեց Պալաթու Ս. Հրեշտակապետ եկե-
ղեցւոյ սնտուկին, ձեռամբ քարոզիչ Տ. Ստեփաննոս Վրդ-
Ջաքարեան, (Աղանի մականդանեալ, որ յետոյ եղաւ
Պատրիարք Կ. Պոլսոյ) ստ' պայմանաւ որ, անիւր տոկո-
սը յատկացուի Թօփ Գաբուի և Սալմաթօմբուզի Ազգ-
վարժարաններուն:

Պէզճեան իր բնակութիւնը Եէնի Գաբուէն փոխադրած
էր Օրթագլուզ, և ստէպ տեղւոյն Ս. Առտուածածնայ ե-
կեղեցին: Եկեղեցականները խոստովանահայր քահանային
միջոցաւ յայտնեցին Պէզճեան Ամիրային թէ՛ եկեղեց-
ւոյ շինութենէն մնացած 100.000 դահեկանի պարտքը
անկարող ըլլալով վճարել ծանր տագնապի մատնուած են:

(**) Գէորգ Դպիր հմուտ էր եբրայեցերէն, Լատիներէն
և Յունարէն լեզուներուն, զուգընթաց Հայերէնին: Իր կա-
բի՛ մեկուսի կենցաղը արդիւնաւոր չէ եղած: (Յր. Գ.
Մըմբրեան ԺԹ. Դար և Յովհ. Տէրոյնց, էջ 32):

1. — Էսնտֆական Միութիւնները մեծ ծառայութիւններ
աւտուցած են ազգին, օժանդակելով դպրոցի, հիւանդանոցի,
եկեղեցիի, եւայլն: Քիւրքիներու Էոնաֆը մինչեւ այսօր իր
պաշտպանութեան տակ առած է Էյուպի Ս. Եղիա թեկեղեցին:

Պէզճեան իր մօտ հրաւիրեց եկեղեցականները, և զա-
նոնք հարցափորձելով տեղեկացաւ թէ՛ տաճարին շինու-
թեան ատեն թէ՛ ամանք խոստացած են օգնել, և անուն-
նին ալ դրանք վրայ արձանագրել տուած են, բայց յե-
տոյ բան մը չեն վճարած:

Սրտմտեցաւ Պէզճեան, հրամայեց ջնջել այդ արձա-
նագրութիւնները, և դիզուած ամբողջ պարտքը ինք վը-
ճարելով ազատեց եկեղեցին իր ծանր բեռէն: Ասկէ զատ,
շատ մը թանկագին շուրջառներ գաւազան, սկիհ, վա-
րագոյրներ և այլն նուիրեց նոյն եկեղեցւոյն:

Սուլթան Մահմուտ, Պէզճեանը հետն առած, 1851 ին գը-
նաց Տարտանէլ: Տեղւոյն Հայերը Պէզճեանէ խնդրեցին
որ փողոցի վրայ շինուած իրենց եկեղեցին պատով մը
շրջափակել տայ: Ամիրան իր քսակէն ծախսելով շինել
տուաւ խնդրուած պատը:

Կէլիպօլուի Հայոց Նորաշէն եկեղեցւոյ - որուն շի-
նութեան հրամանը Պէզճեան ստացած էր - եկեղեցական.
ները Տարտանէլ եկան, և Ամիրային ներկայանալով շի-
նութեան հաշուեկշիռը անոր մատուցին, որմէ յայտնի
կ'ըլլար թէ 10 000 դրուշի պարտք մը մնացած է: Պէզ-
ճեան սիրով վճարեց այդ գումարը, և ուրախութեամբ
ճամբու դրաւ Կէլիպօլուցիները:

Սուլթանը Պէզճեանի հետ անցաւ Էտիրնէ, քաղաքին
բերդերը քննելու համար:

Տեղւոյն Հայերը, սր լաւ դիրք և գործ ունէին, Պէզ-
ճեան Ամիրային դիմելով իրենց եկեղեցւոյ շինութենէն
գոյացած խոշոր պարտքի մասին իր միջամտութիւնը
խնդրեցին. որովհետեւ մէջերնին անմիաբանութիւն տի-
րած էր այդ մասին:

Յարութիւն Ամիրայ Պէզճեան, քաղաքին բոլոր Հայ
երեւելիները ժողովի հրաւիրեց Պարտիզականեան Կարապետ

աղայի տունը, Առաջնորդ Մեսրոպ Արքեպ, ին հետ, ուր Պէզճեան նուիրատուութեան ցանկ մը բանալով է՛ն առաջ ինք գրուեցաւ կարեւոր գումար մը, և անմիջապէս դայն վճարեց: Ամիրայէն ակնածելով նոյնը ընել ստիպուեցան Առաջնորդն ու ջոջերը, որով, պարտքէն աւելի մեծ գումար մը գոյացաւ: Պէզճեան իր ներկայութեան կանչել տուաւ բոլոր պահանջատէրերը, իր ձեռքով վճարեց ու մուրհակները պատռել տուաւ:

Էտիրնէցիք օրհնեցին Պէզճեանը, որ այսպիսի իմաստուն կարգադրութեամբ զիրենք փրկեց պարտքի ծանր մղձաւանջէն:

Մալկարայի Հայոց կողմէ ալ պատուիրակներ եկան Էտիրնէ, և Պէզճեանէ օգնութիւն խնդրեցին իրենց նորաշէն եկեղեցւոյ պարտքը գոցելու համար: Ազգաշէն ու Մեծանուն Բարերարը անոնց խնդրանքն ևս կատարեց, և ուրախացուց Մալկարայի 300 տուն Հայութիւնը:

Քիչ օրեր յետոյ, Սուլթանն ու Պէզճեան վերադարձան Կ. Պոլիս:

Պէզճեանի ամենագլխաւոր մտահոգութեան առարկան դարձած էր Ազգին աղքատ ու չքաւոր դասակարգը: Անհամար էին իրեն դիմող ամենազգի թշուառները, ու ինք Միշտ Կ'ուրախացնէր այդ դիմողները: Բայց Պէզճեան կը տեսնէր սր Ազգին կարօտեալները խի՛ստ շատ են, իսկ Հայ ունեւոր դասակարգը շատ անտարբեր է անոնց հանդէպ:

Ուստի, Ամիրաներուն այս անտարբերութիւնը թօթափել տալու, և կարօտելոց տեւական օգնութեան մասին գործնական միջոց մը խորհելու համար, բոլոր երեւելի Հայերը ժողովին հրաւիրեց Ազգային Պատրիարքարանի մէջ: Այդ ժողովին մէջ Պէզճեան երկարօրէն խօսեցաւ Ազգին տնանկ, թշուառ ու հիւանդ դասակարգին

վրայ, և անոնց հասկցուց թէ, կան բազմաթիւ դժբաղդ ու պատուաւոր հայրենակիցներ, որոնք « աշխատիլ ո՛չ կարեն, մուրանալ ամաչեն »: Ամէն մէկերնիս, որ Աստուծոյ շնորհիւ քիչ թէ շատ լաւ դիրքի ու կարողութեան տիրացած ենք, պարտաւոր ենք մեր հարստութենէն բաժին հանելու այդպիսի մեր եղբայրներուն, մխիթարելու համար զանոնք իրենց օգնութեան կարօտ օրերուն մէջ, վասնզի, մինչ մենք ամէն բարիք կը վայելենք, արդար չէ, մոռնալ աւուր հացի կարօտը անկար հիւանդը, գուցէ օր մը բաղդը մե՛զ ալ հարուածէ, և անսնց պէս դժբաղդ հիւանդ, և աւուր հացի կարօտ մնանք, ու մէկը մեզ չմխիթարէ . . . :

Պէզճեանի հոգեշունչ խօսքերը տպաւորիչ հանգամանք ունեցան: Երկու Գննիչ Յանձնախումբեր կազմուեցան՝ Պոլսոյ Թաղերը շրջելով կարօտեալները արձանագրելու համար: Յաջորդ ժողովին իսկ, հաստատուեցաւ ՏՆԱՆԿԱՅ ՄՆՏՈՒԿը որուն իբրեւ հիմնադրամ՝ Պէզճեան 10.000 դրշ. արձանագրուեցաւ և վճարեց անմիջապէս: Նոյնպէս կարեւոր գումարներ արձանագրուեցան ու վրձարեցին ներկաները: Բոլոր արհեստաւորներն ալ իրենց կարողութեան չափով տարեկան որոշ տուրք մը վճարել յանձն առին: Ժողովին կողմէ ընտրուեցան Գանձապետներ և Համարակալներ: Կարօտեալները երկու կարգի բաժնուեցան. 1.- աւուր հացի կարօտներ, 2.- հացերնին հազիւ ճարող բայց հագուստէ և այլ պէտքերէ զուրկ եղող կարօտեալներ. որոնց համար սահմանուեցան որոշ ամսական հացազին, և Ծննդեան ու Զատիկի օգնութիւններ:

Ահա ա՛յսպէս, Պէզճեանի ջանքերով Ազգ. Պատրիարքարանի մէջ հաստատուեցաւ ՏՆԱՆԿԱՅ ՄՆՏՈՒԿը, որ եղաւ Թրքահայոց առաջին Աղքատախնամ Ընկերութիւնը, յօգուտ կարօտելոց:

ԳԼՈՒԽ ԵՕԹԵՐՈՐԴ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻՆ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆԸ

Պէզգճեանի ղէմ նոր ամբաստանութիւն մը.— Պէզգճեան կը հաշտեցնէ գժտեալ Ամիրաները և Տատեան ու Պալեան գերդաստանները վերահաստատել կ'ուտայ իրենց հայրերու արքունական կարեւոր պաշտօններուն 'մէջ:

Պէզգճեանի Հիւանդանոցին ՈՒ ՄԱՀԸ

— 0000000000000000 —

Իր տառապեալ Ազգի'ն, և անոր դժբաղդ զաւակաց հանդէպ Պէզգճեանի ունեցած մեծ գորովին ամենափայլուն ապացոյցներէն մին է իր կոթողած ԳԹՈՒԹԵԱՆ ՏՈՒՆԸ, և որուն հիմնարկութիւնը տեղի ունեցած է հետեւեալ պարագաներու տակ:

Նախ ըսենք սր Հայերը այդ թուականներուն արդէն ունէին հինէն հաստատուած երկու հիւանդանոց, մէկը Բերայի մէջ, իս' միւսը Նարլը-Գաբուի Ս. Յովհաննէս եկեղեցւոյ տակի նկուղը, որուն ղէմ էր նաև յիմարանոցի շէնքը՝ շատ անյարմար վիճակի մը մէջ:

Անուանի հրապարակագիր, և »Բիւզանդիոն» թերթի տէր տնօրէն ողբացեալ Տիար Բիւզանդ Քէչեան, 1888ին հրատարակած իր « ՊԱՏՄ. Ս. ՓՐԿԶԻ ԱԶԳ. ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑԻՆ ՀԱՅՈՑ » գրքին 6րդ էջին մէջ. Հիւանդանոցին շինութեան մասին կը գրէ հետեւեալը.

« Նաև աղա Նուրեան, 90ամեայ, քեռորդի Պէզգճեանի, կը պատմէ սրտաշարժ ղէպք մը, որ եղաւ ան.

միջական շարժառիթ Պէզգճեանի՝ ձեռնարկելու նոր Հիւանդանոցի մը շինութեան: Նարլը Գաբուի այժմեան Սուրբ Յովհաննէս եկեղեցւոյ տակի նկուղն էր երբ'մի Հիւանդանոց, և տաճարին ճի'շդ ղիմացը կը պահուէին յիմարք: Ինչպէս հիմայ Սուրբ Համբարձման օրն է Ս. Փրկչի Հիւանդանոցին համար, այն ատեն ալ Որդւոց Ուրոտման օրն էր Նարլը Գաբուի Հիւանդանոցին տարեկան այցելութեան օրն, յորում Ամիրայք նաւակներով կ'ենէին Ս. Յովհաննէս եկեղեցւոյ նաւամատոյցը, մեծածախ խնճոյք կը կազմէին, և հաստատութեան տարեկան բացը գոցելու համար հանգանակութիւն կ'ընէին իրենց մէջ:

Անգամ մը, այսպիսի այցելութեամբ մը, Պէզգճեան Ս. պատարագին ներկայ կը գտնուէր Նարլը Գաբուի եկեղեցւոյ մէջ, երբ, ճիշդ նոյն միջոցին որ Առէք կեւի քի նուիրական բառերը կ'արտասանուէին, անդիէն թշուառ խելագարի մը սոսկալի հայհոյութեանց աղաղակները կը խեղդէին պատարագամատոյց եկեղեցակաշին ձայնն, և ամեն բարեպաշտ երկրպագուաց ուշադրունիսն ձայնն, և ամեն բարեպաշտ երկրպագուաց ուշադրութիւնը կը դարձունէին ղէպի խեղճ, անբնական անկիւններն, ուր շղթաներու և ֆալախաներու տակ կը հեծէին նրն, ուր շղթաներու և ֆալախաներու տակ կը հեծէին խելագարք: Այս սրբապղծութիւնը ա'յնպէս ազդեց Պէզգճեանի ջիղերուն, այնպիսի սոսկմամբ և արգահատութեամբ լեցուց անոր սիրտն, որ պատարագն աւարտելուն պէս, կանչելով Ամիրաները, մեծանուն բարերարն ըսաւ թէ անհրաժեշտ է այլուր փոխադրել հիւանդներն ու յիմարները. նոր և աւելի անդորրաւէտ Հիւանդանոց մը շինելով:

Այսպէս, ուրիշ օր մ'ալ, բոլոր Ամիրաները ժողովի հրաւիրելով, անոնց կը պարզէ իր ծրագիրը, մայրաքաղաքին ղէմ գտնուող ԻՇԽԱՆԱՅ ԿՂԶԻՆԵՐԷՆ միոյն մէջ շինելու համար Ազգ. Հիւանդանոցը, սղպահիկ վայր մը

ըլլալուն համար: Սակայն, Սեդանաւորաց Արհեստապետ ազդեցիկն կարապետ Ամիրայ Ադնաւորեան, իրաւամբ դիտել կ'ուտայ թէ «Հիմակ Ազգին կարող ժամանակն է, դրամ և ազդեցութիւն լիուլի ունինք, ու՛ր որ ուղենք կրնանք Հիւանդանոց շինել, և ի հարկին մեր քսակէն մատակարարել բոլորովին: Բայց վաղը կարելի է որ Ազգին վիճակը դժուարանայ, և մատակարարութեան նեղութիւն քաշուի: Յայնժամ Հիւանդանոցին աշխատանքն հետ տեղ մը գտնուիլն, երթեւեկութեան ու փոխադրութեան դժուարութիւններ պատճառելով, կրնայ արգելք լինել բարեօք մատակարարութեան, և ժողովուրդն ալ, մի՛շտ իր աչաց առջեւ հունենալով Հիւանդանոցն, ինչպէս ունէր Նարլը Գաբուինը, կրնայ բաւական ողորմութիւն չընել »:

Այս խիստ իրաւացի խոհական խօսքերուն անսաց հեռատես երաբեսիրտն Պէզճեան, ուստի որոշեց քաղաքէն դուրս, Եէտի Գուլէի օդասուն մէկ վայրին մէջ ընդար, ձակ Հիւանդանոցի մը շինութեան ձեռարկել, որուն Ամիրաները համամիտ գտնուեցան, խոստացան օժանդակել:

Յարութիւն Ամիրայ Պէզճեան Փիշմիշեան Միքայէլ Ամիրայի միջոցաւ ընդարձակ պարտէզ մը ծախու առաւ, և Ստեփաննոս Աղաւնի Պատրիարքի միջոցաւ կայսերական Հրովարտակն ալ ստանալով, շուրջ 4-000 կանգուն գետնի մը վրայ փայտաշէն ընդարձակ և հանգստաւէտ շէնքի մը կառուցման ձեռնարկեց: Ս. Փրկչեան Հիւանդանոցին ճարտարապետներն եղան կարապետ Ամիրայ Պալեան, և անոր քեռայրը՝ Յովհաննէս Ամիրայ Սերվէրեան (*), իսկ շինութեան առօրեայ գործողութեանց հրահիշն էր Եւազըճը Պօղոս աղա, (Մեծանուն Օտեան Գրիգոր

1.— Սերվէրեան իր ծախքով շինած է Գուղլունճուգի եկեղեցին. եւ իւսկիւտարի ճեմարանին շինութեան ու մատակարարութեան մեծագոյն մասը: (Տես այս մասին մեր ֆենսԱՎԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ Ա. ՀՏԲ. էջ 132)

էֆէնտիի հայրը, որ կը վայ՛լէր բոլորին վստահութիւնը: Ազգ. Հիւանդանոցին շինութեան ծախսուած է 20.000 Օսմանեան հնչուն ոսկի, որուն մեծ մասը տուած է Պէզճեան Ամիրայ, իսկ մնացեալին մասնակցած են սէղանաւոր Ամիրայք: Հիւանդանոցին մատուոյր ամենէն առաջ լմնցաւ, որ կոչուեցաւ Ս. Փի՛կիՉ, և որոշուեցաւ ամէն տարի, Քրիստոսի Համբարձման օրը տօնել այդ Հաստատութեան տարեդարձը, մեծ հանդիսութեամբ:

Նոյս միջոցին է որ Պոլսոյ մէջ ժանտախտ ծագած ըլլալով՝ Ազգ. Հիւանդանոցէն քիչ հեռու, մերձ ի ծովն Մարմարա, շինուեցաւ Գազը Զիշմէի Ս. Յակոբայ Հիւանդանոցը, ինչպէս և մատուոյ մը, յանուն Յակոբայ Մծքնայ Հայրապետին, որոնց ծախուց մեծ մասը դարձեալ Պէզճեան վճարեց, իսկ 10 հազար կանգուն հողը, որուն վրայ շինուեցան այդ շէնքերը՝ նուիրեց արքունի վառօդապետ Պօղոս Պէյ Տատեան:

Ամենուն համար մեծ հարց մ'էր թէ՛ Պէզճեան ու՞րկէ կը գտնէր այն մեծ գումարները, որոնք իշխանի մը վայել առատաձեռնութեամբ կը շալլէր ազգօրուտ ձեռնարկներու: Չար լեզուներ եղան, որ մինչև Սուլթանին ականջը հասցուցին թէ՛ Պէզճեան ու՞րկէ կը շինէ այդքան բազմաթիւ եկեղեցիներ, դպրոցներ, հիւանդանոց, եւայլն. մի՛ գուցէ Տիւղեաններու նման շահագործէ արքունի փողերանոցը, քանի որ իր ստացած ոտճիկը հազիւ կը բաւէ հանգիստ կեանք մը ապրելու:

Սուլթան Մահմուտ թէև անայլալ վստահութիւն ունէր իր «Հաւատարիմ Արթին» ին վրայ, բայց, անոր մասին իրեն հաղորդուած այս չարախօսութենէն զրգըռուելով՝ գիշեր մը յանկարծ կ'երթայ Եէնի Գաբու, Պէզճեանի տունը: Սուլթանը երբ ներս կը մտնէ գետնայարկի ա՛յն սենեակէն՝ ուր այդ պահուն կը ճաշէր Պէզճեան իրեններուն հետ, գետինը, մ'ին տէր ի վրայ ծալլապա-

Ահա այսպէս, կրկին ի դերն կ'ելլէ Պէդանտի
թիւն Սմիլան Սուլթանին աչքէն ձգելու և զայն կորըս-
տեան մատնելու չար խորհուրդը:

ԵՄՆ Ամիրայ, որ թաղուեցաւ Իսկիրեաթի քաղաքը
կարգ մը օտարականներ, կաշառքի ուժով ջանացին
ձեռք ձգել արքունական այս երկու կարևոր պաշտօնները,

սակայն, Պէզճեանի արթնամտութեան շնորհիւ անոնց բոլոր ջանքերը ապարդիւն մնացին, վասնզի, Պէզճեան առաջին առթիւ իսկ Սուլթանին ներկայացուց հանգուցեալ վառօղապետին զաւակը ՊՕՂՈՍ, և անոր հօրեղբայր ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՏԱՏԵԱՆները, և խնդրեց ն, Վեհափառութենէն, որ իր հանգուցեալ հաւատարիմ Սիմէոն ծառային վառօղապետութեան պաշտօնը անոր զաւակին և եղբոր Իանձնելու շնորհն ընէ:

ՅՈՎՀ. ՊԵՅ ՏԱՏԵԱՆ

ԿԱՐ. ԱՄԻՐԱՅ ՊԱԼԵԱՆ

Հայասէր Սուլթանը մասնաւոր հրովարտակով նոյն օրն իրկ, Պողոսը՝ Այ-- Սթէֆանոյի, և Յովհաննէսն ալ Ազատլըի վառօղարանին Վառօղապետ կարգելով, անոնց ՊէՅՈՒԹԵԱՆ աստիճան շնորհեց:

Ուրիշ օր մ'ալ, Գրիգոր Ամիրայի որդին՝ ԿԱՐԱՊԵՏ Պալեանը ներկայացուց Սուլթանին: և յաջողեցաւ մասնաւոր հրովարտակով Արքունի Ճարտարապետ կարգել տալ զայն, անոր օգնական տալով անոր քեռայր՝ ՅՈՎՀ. ՍԵՐՎԷՐԵԱՆը որ ազգասէր և կրթասէր անձ մըն էր:

Այս յաջողութիւնները մեծ ուրախութիւն պատճառեցին թէ՛ Տատեան և Պալեան գերդաստաններուն, և թէ

ընդհանուր Հայ Ազգին, որովհետեւ, այս երկու գերդաստանները, շնորհիւ իրենց բարձր դիրքին, օգտակար ծառայութիւններ կը մատուցանէին Ազգին:

ՊԵՅՃԵԱՆԻ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ ՄԱՀԸ

000—000—000

Չափազանց աշխատութենէ և մտքի ու սրտի յոգնութենէ տկարացաւ մեծանուն Բարերարը: Արդէն (Ծերութիւնը չօքածէր, երբ ենթակայ եղաւ նախ անդամանելի հիւանդութեան մը, Զրգողութեան (Սրագա. Հիարօբիլի): Չայն դարմանելու համար թափուած բժշկական բոլոր ջանքերը ապարդիւն մնացին: Սուլթան Մահմուտ խիստ տրտմեցաւ իր սիրելի և հաւատարիմ Արթինին այս հիւանդութեան վրայ, և իր անձնական բժիշկները ղրկեց զայն դարմանելու համար, բայց անօգուտ:

Բժիշկները յանձնարարեցին Պէզճեանի Պրուսայի տաք ջերմուկներն երթալ, գուցէ այս օգափոխութենէն օգուտ մը կրնայ քաղել, ըսելով:

Յարութիւն Ամիրայ կայս, պալատ գնաց, բժշկաց խորհուրդը յայտնելու Սուլթանին: Սուլթանը մեծ պատիւներ շնայեց Պէզճեանի, և արտօնեց զինքը երթալու Պրուսա: Կայսեր հրամանաւ Բ. Դոնէն հրահանգ տրուեցաւ Պրուսայի կուսակալին ու իշխանութեանց, որ մեծ յարգանքօք և իշխանավայել պատիւներով ընդունին զայն:

Յարութիւն Ամիրայ, իր հետ առնելով Տ. Գալուստ Բահանան, Տօքթ. Նիքօլաքին և սպասաւորները, նստաւ նաւ, գնաց Եալովա, և անկէ Պրուսա, մեծ պատիւներու առարկայ դառնալով: Իշխանութեանց կողմէ, Չէքիլ կէ ըստեալ տեղը, գեղեցիկ տուն մը տրամադրուեցաւ իրեն:

Չանիմը օր հանգուտանալէ յետոյ Յարութիւն Ամիրայ փափաքեցաւ այցելել Հայոց եկեղեցին: Նոյն ատեն

կուտակալ փաշան իմանալով այս պարագան, իսկոյն իր փոխանորդը լրկելով խնդրեց Ամիրայէն՝ որ բարեհաճի իր ապարանքը հրամմել, սուրճ կամ օշարակ մըխմելու համար: Յարուժիւն Ամիրայ հաճութեամբ ընդունեց այս հրաւերը, պայմանաւ որ վարի յարկը նստին, քանի որ տկար ըլլալով չի կրնար վեր ելլել: Պէզճեան Ամիրայ փառաւոր գահաւորակի մը մէջ նստած մեծ հանդիսիւ անցաւ փողոցներէն, կուրծքին վրայ կրելով թաւիկը չիւմայսէն բարձր պատուանշանը: Խուռներամ քաղմութիւն մը հաւաքուած էր ճամբուն երկու կողմը, այր կին տղայ, տեսնելու համար Սուլթանին սիրելին եղսդ Հայազգի այս բարձր և համբաւաւոր պաշտօնատարը:

Կուտակալը ապարանքին դռնէն ընդունեց իր մեծանուն հիւրը, առաջնորդեց զայն գեղեցիկ պարտէզին մէջ կահաւորուած շատրուանը բազմեցուց, և ինք, ի յարգանս իր հիւրին ոտքի վրայ մնաց միշտ: Վերադարձին Պէզճեան այցելեց Հայոց ժամը, ուր աղօթեց, յետոյ ելաւ Առաջնորդարան, և Յարուժիւն Եպիսկոպոսի ու զհաւոր ազգայնոց կողմէ պատուասիրուեցաւ, յետոյ կրկին դարձաւ իր տունը:

Պէզճեան քսան օրի չափ մնաց Պրուսայի մէջ. և ըրաւ բազմաթիւ բարիքներ տեղւոյն աղքատ ժողովուրդին ու ազգ. հաստատութեանց, ու նոյն պատուով վերադարձաւ մայրաքաղաք, առանց օգուտ մը քաղած ըլլալու այս օգափոխութենէն:

Վեհափառ Սուլթանը լսելով որ Յարուժիւն օգափոխութենէ դարձած է, յաջորդ գիշեր իր հետ առաւ սենեկապետ Ալի Րիզա և Մեհմէտ Ալի պէյերը, Կայս. նաւակով Եէնի Գաբու Պէզճեանի Եալըն գնաց, իր հաւատարիմ Արթինին որպիսութիւնը հարցնելու համար:

Երբ Սուլթանը տան նաւամատոյցը ելաւ. և դուրս բաղխելով բանալ տուաւ, պատուիրեց որ հիւանդին իմաց

չտան իր գալը. որպէսզի անկողնէն ելլելով անհանգիստ չ'ըլլայ: Սակայն, սպասաւորք արդէն լուր տուած ըլլալով, Պէզճեան ելաւ անկողնէն, և սենեակին դռնէն դիմաւորեց իր Վեհ. Տէրը:

Սուլթանը փափկութեամբ հրամայեց Պէզճեանի որ անկողին մտնէ, և ինք աթոսի մը վրայ անոր դէմ նըստաւ, ու որպիսութիւնը հարցուց:

Մարդասէր Կայսրը մէկ ժամի չափ հիւանդին մօտ մնալով յուսադրեց ու մխիթարեց զայն:

Նախարարները երբ իմացան թէ Սուլթանը այցելած է Պէզճեանի՝ իրենք ևս փութացին այցելութիւնով մխիթարել հիւանդը, որ օրէ օր կը քայքայուէր ու դէպի մահ կը դիմէր:

Վեհափառ Կայսրը խիստ տխրած էր իր ծառային վիճակին վրայ, և սմէն օր քարտուղարը կը ղրկէր և անոր որպիսութիւնը կը հարցնէր: Քանիմը անգամ պալատի նուազախումբը ղրկեց զայն զօսցնելու համար: Ուրիշ օր մը դարձեալ ինք գնաց Պէզճեանի այցելել, սակայն զայն տունը չգտաւ, որովհետեւ Պէզճեան փոխադրուած էր Փիշմիշեան Յովհաննէս աղայի տունը բժիշկ հետը խորհրդով:

Պէզճեան կզգար թէ գեանքը այլևս իրմէ խուսափելու վրայ է, ամէն բանէ յուսահատեցաւ, ու ինքզինքը նուիրեց աղօթքի, պատրաստուելով մահուան:

Պէզճեան խնդրեց Կայսրէն, որ իր տեղ փողերանոցին տեսուչ կարգէ Տիհաքսէն ՅԱԿՈՒ ՉԵԼԷՊԻՆ: Կայսրը չը մերժեց այս խնդրանքը, և մասնաւոր Հրովարտակով մը կրկին փողերանոցին տեսուչ կարգեց Յակոբ Չելէպին, անցեալը ներելով:

Աղգ. Հիւանդանոցին շինութիւնը աւարտած էր և պաշտօնէութիւնն ալ ընտրուած, սակայն Հիմնադիր Բարերարին ապաքինման կ'սպասէին անոր հանդիսաւոր բա

ցումը կատարելու համար: Յր. Ամիրայ, որնախապէս կը հսկէր Հիւանդանոցին շինութեան, տարիէ մը ի վեր ան կողմնոյ ծառայելուն պատճառաւ չէր կրնար դուրս ելլել:

Տեսնելով որ, հիւանդին վիճակը օր աւուր կը ծանրանայ, Տիւղեան Յակոբ Զելչալի և Պօղոս աղա Օտեան Հիւանդանոցին բանալիները տարին յանձնեցին տարաբաղդ Պէգճեանի, որ քանիմը օր վերջ, 1834 Յվր, 5-14ին իր հոգին աւանդեց, առանց տեսնել և վայելելու իր գուրգուրանքին առարկայ եղող Ազգիս Գլխութեան Տունին հանդիսաւոր բացումը:

Ո՛չ միայն ամբողջ Հայ Ազգը ողբաց այս դառն կորուստը, այլ և համայն Օսմանցիները ողացին զայն:

Յակոբ Զելչալի Տիւղ, Թասվիրը Հիւմայուն և ուրիշ պատուանշանները անձամբ տարաւ Սուլթանին առջև դրաւ, յայտնել ուղեով Պէգճեանի մահը: Կայսրը խիստ ցաւեցաւ և աւաղեց իր հառատարիմ ծառային կորուստը: Սուլթանը հրայեց որ յուղարկաւորութիւնը խիստ մեծաշուք կատարուի, մարմինն ալ իր պալատի նաւամատոյ ցէն նաւ դնեն որպէսզի վերջին տեսութիւնը ընէ, յետոյ տանին Թաղել զայն Մայր Եկեղեցին, ինչպէս որ խընդրած էր Պէգճեան և ինք շնորհած (1)

(1). — Զարուծիւն Ամիրայ ամեն տուտու անպատճառ Սուլթանին մօտ կ'երթար, եւ անոր հետ չ'պուր կը քաշէր: Օր մը, Ամիրան նստաշէն Մայր Եկեղեցւոյ երգեցողութիւններուն, իբրեւ Գալապետ. մասնակցելով, ուշ գնաց պալատ: Սուլթանը կը հարցնէ, — Ա'րթին, ինչո՞ւ ուշ մնացիր:

Պէգճեան կ'ըսէ, — Եկեղեցին էի:

Սուլթ. — Քիւրսէ՛: ՔԱԼԱՍԵ՛:

Ֆէրիքն էֆէնտի, կը խնդրէ Պէգճեան:

Սուլթանը կը ժպտի եւ կ'ըսէ, — Արթի՛նս, նորէ՛ն շահեցար: Ու կ'ստորագրէ Ֆէրիքնը, որով իրաւունք կ'ուտար Թաղուելու Մայր Եկեղեցւոյ մէջ:

Ահա այս յուղարկաւորութեան նկարագրութիւնը, Ստ. Փափագի գիրքէն քաղուած:

Տիւղեան եկաւ եւ Սուլթանին կամքն իմացուց Հայ իշխանաւորաց: Թաղման կարգը կատարուեցաւ. մարմինը դադարի մէջ դրուեցաւ. որուն առջեւէն կ'երթային Ստեփաննոս Պատրիարք, Կարապետ եւ Աստուածատուր Արքեպիսկոպոսունք. երկու վարդապետք, երկու քահանայք, առանց շուրջառի. ետեւէն Յակոբ չէլչալի. ձանիկ եւ երկանեան Յարութիւն ամիրայք, եւ դազադին երկու կողմէն ալ հանգսւցեալին վեց սպասաւորներ:

Նաւամատոյցը տարուեցաւ դազադը. եւ առանց երգի նաւ դրուեցաւ. դազադին երկու կողմը երկու քահանայք, աւագերէց Մայր Եկեղեցւոյ Տէր Աւաքէլ, եւ Օրթագիւղի Տէր Գալուստ Ծոնկի նստան: Թիտվարները ծանր ծանր քաշելով նաւակը. արքունի պալատին ծովեզերքին քովէն. յետոյ ընթացքը ուղղեցին դէպի Պալիս. եւ Սուլթանն իր սենեակէն կը դիտէր դազադակիր նաւակը եւ բազմաթիւ յուղարկաւորներուն եւ ի անս եկողներուն նաւակաց բազմութիւնը:

Մարմինը եէնի Գաբու իր տունը տարուեցաւ. ուր բոլոր հոգեւորականաց դասը պատրաստ կը սպասէր: Հոնկէ Թափօր կազմուեցաւ. արքունական Հրովարտակն առջեւէն բարձրացուցած կը տանէր հանգուցելոյն ուսասաւորը Լէմոնեան Ստեփան: Եւ ո՛վ կրնայ թուել այն անհամար եւ խուռն բազմութիւնը. որ եէնի Գաբույէն մինչեւ Մայր Եկեղեցին լցուած էին. Հայ, ցոյն. Եւրոպացի եւ ալլազգի, արք եւ քահանայք: Թափօրը Մայր Եկեղեցւոյն մերձեցաւ ալէս, ջունաց եկեղեցականներէն երկու Մետրապօլիտ եւ Պատր. փոխանորդը զգեստաւորուած եւ մոմեղէններով ընդառաջ եկան աղօթելով: Այսպէս մտան Մայր Եկեղեցին, ուր Կարապետ Արքեպ. ըստ սովորութեան բացաւ իր բերանը, եւ ըսքանչելի ու սրտաշարժ դանբանա ան մը ստաւիկ արտասուալիք աչօք, եւ միանգամայն բոլոր բազմութիւնը յարտասուս շարժելով. բայց ի վերջոյ նկատելով որ բազմութեան ձախէն իր ձայնը լսելի ընել աղիարելի պիտի ըլլայ, վերջա-

ցուց: Թաղման գարգը կատարեցին, եւ Ս. ցարութեան տա-
ճարին մէջ պատրաստուած գերեզմանին մէջ դրին Պէզ-
ճեանի մարմինը՝ անոր եր . ու սպասաւորները Թէլլի ցարու-
Թիւն եւ Գարայեան ջովսէփ: Այսպէս վերջացաւ Պէզճեան
մարմնոյն յուղարկւելը Թեան հանդէսը խիստ փառաւոր
եւ նմանը չտեսնուած հերսով:

Ահա այսպէս վերջացաւ կեանքը ԺԹ. Դարու ՀԱՅ
ՄԵԾԱՏՈՒՆԻՆ, որ իրաւամբ կ'ոչուեցաւ Ա. Չ. Գ. Ա. Յ. ԻՆ
Ա. Ն. Չ. Ո. Ի. Գ. Ա. Կ. Ա. Ն. Բ. Ա. Բ. Ե. Բ. Ա. Բ. ՈՐՈՒՆ ԱՆՈՒՆԸ
ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ: ԴԱՅ ՊԻՏԻ ՄՆԱՅ
ՅԱԻՏԵԱՆ:

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ

Տասնեփններորդ Դարէն մինչեւ մեր օրերու
ԺԱՄԱՆԱԿԱՅԻՅ ԸՆԴԱՐՁԱԿ ԵՒ ՊԱՏՆԵՐԱԶԱՐԳ

Ք Ն Ն Ա Կ Ա Ն Պ Ա Տ Մ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Հ Ա Յ Ո Յ
ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏՈՐ

Կը պարունակէ Իսրայէլ Օրիի, Դաւիթ Պէկի, Ղա-
րապաղի Մելիքներուն, Յովսէփ Էմինի. ինչպէս և Յով-
սէփ Արղութեանց Արքեպիսկոպոսի ազատագրական մեծ
պայքարներն ու ծրագիրները՝ իբրեւ ն ա խ ա մ ու տ:

Բաւական ընդարձակ այս նախամուտէն յետոյ կը
սկսի 19րդ Դարու Հայոց Պատմութեան, բովանդակելով
1800-էն մինչեւ 1865 թուականը տեղի ունեցող Ազա-
յին բոլոր շարժումները, Ն. Աշտարակեցիի գործունէու-
թիւնը, Արարատեան անկախ Հայաստան»-ի մը կազմու-
թեամբ նպաստ. Ամիրխանեանի նոյն նպատակաւ ու-
նեցած ջանքերը, Յունաց ապստամբութիւնը, Պէզճեան
և այլ Ամիրաներու ազգաշէն գործերը, Ռուսութուրք և
Սեփաստարօլի պատերազմները, Մատթէոս Պատրիարք-
կաթողիկոս, Ազգ. Սահմանադրութեան հռչակումը, Լի-
բանանի ինքնօրէնութիւնը, և ԶէՅԹՈՒՆԻ ԱՆՅԵԱԼՆ ու
1862 ի մեծ և յաղթական պատերազմը:

Հեղինակ՝ ԼԵԻՈՆ ԺԵՐՍԷԱՆ, գին 20 ֆրանք:

Ամեն Հայու անհրաժեշտ այս գիրքը գնելու համար
դիմել հանխիկ գումարով հեղինակի հասցէին.

Léon Djérahian. 10 Rue de la Fare. Marseille

17323